

Kadonneen dokumentin jäljillä
– Suomea koskevien keskiaikaisten asiakirjojen paikantaminen

Terhi Kivistö
Sivuainetutkielma
Arkistoalan ja asiakirjahallinnan opinnot/Suomen historia
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Marraskuu 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/
Humanistinen tiedekunta

KIVISTÖ, TERHI: Kadonneen dokumentin jäljillä – Suomea koskevien keskiaikaisten asiakirjojen paikantaminen

Sivuainetutkielma, 55 s, 5 liites.
Arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriopinnot/Suomen historia
Marraskuu 2018

Tutkielmani aihe on keskiaikaisten asiakirjojen paikantaminen. Tutkimukseni käsittelee Finlands Medeltidsurkunder -lähdejulkaisusarjassa julkaistuja Suomea koskevia keskiaikaisia dokumentteja ja niiden tämänhetkisten sijaintitietojen selvittämistä. Diplomatarium Fennicum -tietokannan hankkeella oli vaikeuksia paikantaa alkuperäisiä asiakirjoja, joiden pohjalta Reinhold Hausen teki FMU-lähdejulkaisusarjan vuosina 1915—1935. Hankkeelta saamani 69 vaikean tapauksen listan perusteella tutkin löytymättömyyden syitä.

Paikantamatta oli asiakirjoja sekä kotimaasta että ulkomailta. Asiakirjat olivat lähdejulkaisun valmistumisen aikaan sijainneet niin yksityisissä arkistoissa ja kokoelmissa kuin julkisissa arkistoissa, museoissa ja kirjastoissa. Ei ollut mahdollista selvittää kaikkia asiakirjoja, joten pyrin esimerkkien avulla tutkimaan mahdollisimman monien eri tyyppisten arkistojen paikantamattomia asiakirjoja. Tutkin Hausenin lähdejulkaisun tietoja asiakirjan sijaintipaikasta ja toisaalta viittauksia aikaisempiin lähdejulkaisuihin. Pyrin selvittämään arkiston nykyisen sijainnin ja ottamaan yhteyttä kyseiseen arkistoon sekä analysoin paikantamisen ongelmien syitä.

Keskeisimmiksi syiksi osoittautuivat Hausenin epämääräiset viittaukset asiakirjan sijainnista sekä alkuperäisten dokumenttien sijasta vanhempiin lähdejulkaisuihin tehdyt viittaukset. Lähdejulkaisun ilmestymisen jälkeen useita asiakirjoja on siirretty yksityiskokoelmista julkisiin arkistoihin ja siirtoja on tehty myös eri arkistojen ja muistiorganisaatioiden välillä. Arkistojen nimien muutokset ovat myös vaikeuttaneet paikantamista.

Tutkimukseni perusteella tietokannan rakentuminen vanhemmalle lähdejulkaisulle ja erityisesti lähdejulkaisusta kopioidut vanhentuneet sijaintitiedot johtavat virheiden kopioitumiseen. DF-hankkeen alkuperäisten asiakirjojen tarkan arkistosijainnin ilmoittaminen ja asiakirjan kuvaaminen parantaa huomattavasti tietokannan käytettävyyttä ja luotettavuutta.

Tutkimus osoitti, että myös ulkomaisissa tietokannoissa ja arkistoissa on samanlaisia vanhempiin lähdejulkaisuihin, arkistosiirtoihin ja yksityisarkistojen kokoelmiin liittyviä ongelmia.

Asiasanat: keskiaika, arkistot, arkistointi, asiakirja, lähdejulkaisut, löytyvyys, tietokannat, valta

Kadonneen dokumentin jäljillä – Suomea koskevien keskiaikaisten asiakirjojen paikantaminen . 5

1.	Johdanto	5
1.1	Tutkimusaiheen esittely	5
1.2	Kysymyksenasettelu ja aiheen rajausta	7
1.3	Alkuperäislähteet ja tutkimuskirjallisuus	8
1.4	Metodit ja teoria	9
2.	Hausenin FMU osana lähdejulkaisemisen kansainvälistä trendiä	11
3.	Paikantamatta jääneet asiakirjat	14
3.1	Yksityisomistuksessa olleet	14
3.2	Kotimaan arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa säilytetyt	22
3.3	Ulkomaisista arkistoista etsittäviä	25
4.	Syitä paikantamisen vaikeuksiin	34
4.1	Riittämättömät kokoelmatiedot	34
4.2	Asiakirjan sijainnin muutokset ja siirtojen dokumentointi	37
4.3	Kadonneita tai tuhoutuneita	41
4.4	Tietokannat apuna asiakirjojen paikallistamisessa	44
4.5	Mitä merkitystä löydettävyydellä on?	47
5.	Keskiaikaisten asiakirjojen paikantamisen haasteet ja löydettävyyden merkitys	48
	Lähteet ja liitteet	50

Kadonneen dokumentin jäljillä – Suomea koskevien keskiaikaisten asiakirjojen paikantaminen

1. Johdanto

1.1 Tutkimusaiheen esittely

Tutkimukseni käsittelee Suomea koskevia keskiaikaisia dokumentteja ja niiden tämänhetkisten sijaintitietojen selvittämistä.¹ Suomessa keskiajantutkimuksen pohjana on pitkään toiminut valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausenin (1850–1942) vuosina 1910–1935 toimittama kahdeksanosainen Suomea koskevien keskiaikaisten asiakirjojen lähdejulkaisusarja *Finlands medeltidsurkunder* (FMU).² Lähteiden saatavuuden ja käytettävyyden parantamiseksi Kansallisarkisto julkaisi sen 1990-luvun lopulla digitaalisena editiona, *Diplomatarium Fennicum* (DF) -tietokantana. Tietokanta nopeutti hakujen tekoa aineistosta ja saattoi suurimman osan Suomen keskiajan lähteistä tutkijoiden käyttöön milloin ja missä vain. Vuonna 2015 käynnistyi uusi DF-hanke, jonka työn tuloksena julkaistiin uudesta palvelusta betaversio syksyllä 2016 ja palvelun täysi versio marraskuussa 2017. Palvelun uudistettuun versioon on pyritty liittämään kuvat FMU:sta ja muista mainituista lähdejulkaisuista, kuvat alkuperäisistä asiakirjoista ja asiakirjojen tarkat arkistosijaintitiedot. Tekniikka on mahdollistanut erittäin tarkkojen kuvien tarjoamisen kaikille avoimesti verkkoon ja tietokanta tarjoaa tietojen nopean hakemisen.³

DF-hankkeen edetessä siihen vaiheeseen, että valokuvia alettiin liittää tietokantaan, osoittautui alkuperäisten keskiaikaisten dokumenttien paikantaminen ongelmalliseksi. Kaikista asiakirjoista niiden nykyisestä sijaintiarkistosta, saati kokoelmasta tai arkistosignumista ei ollut tietoa. Useita satoja asiakirjoja, joilla oli FMU:ssa hyvin yleinen sijainti, oli kuitenkin löydetty. Keväällä 2017 pari sataa asiakirjaa oli paikantamatta. Suurin osa asiakirjoista on Seppo Eskolan arvion mukaan kyllä työllä paikannettavissa, joten ei ole syytä puhua ”kadonneista” asiakirjoista.⁴ Syksyllä 2018 DF-tietokannassa on tarkentamaton arkistoproveniensi 221 asiakirjalla,

¹ Olen kirjoittanut tämän tutkimustyön kuluessa aiheesta myös artikkelin ”Kadonneiden keskiaikaisten asiakirjojen jäljillä. Asiakirjojen löydettävyyys ja paikantamisen ongelmat”, jossa keskityin Suomessa olleisiin vaikeasti paikannettaviin keskiaikaisiin asiakirjoihin. Artikkelin pohjautuu tähän tutkimukseen. Kivistö 2018.

² *Finlands medeltidsurkunder (FMU) I–VIII*, Utg. av Reinhold Hausen 1910, 1915, 1921, 1924, 1928, 1930, 1933 ja 1935.

³ Kansallisarkiston *Diplomatarium Fennicum* -tietokanta <http://df.narc.fi/>. Tietokantaa on alettu kehittää 1990-luvulla ja sitä on uudistettu Koneen säätiön rahoituksella vuodesta 2015. Eskola & Leinonen 2016, 332–336.

⁴ Tiedonanto DF-hankkeen koordinaattorilta Seppo Eskolalta, 23.1.2017 ja 30.1.2017, sähköpostit kirjoittajan hallussa. Kattavaa luetteloa kaikista hankkeen alkaessa paikantamatta olleista asiakirjoista ei ole ollut saatavissa.

ja vain 1421:stä asiakirjasta oli kuva.⁵ FMU-lähdesarjassa on ollut kaikkiaan 6726 numeroitua asiakirjaa. Tähän kokonaismäärään suhteutettuna voi todeta, että paikantamatta on vain muutama prosentti. Jokainen kadoksissa oleva asiakirja on kuitenkin liikaa ja tavoitteena on, että kaikki paikannettaisiin tai että tietokantaan saataisiin maininta tuhoutumisesta tai katoamisesta, sen syistä ja ajankohdasta, jos ne ovat tiedossa.

Tässä työssä tutkin muutaman esimerkin kautta syitä paikantamisen ongelmiin. Sain DF-hankkeen Seppo Eskolalta luettelon 69 vaikeasta tapauksesta, asiakirjoista, joiden sijainti ei ollut tiedossa (Liite 1).⁶ Alkuperäisiin asiakirjoihin ei ole lähdejulkaisun kokoamisen jälkeen juuri kiinnitetty huomiota. Alkuperäislähteillä tarkoitan dokumentteja, joista asiakirjan sisältö on kopioitu lähdejulkaisuun. Alkuperäislähteiden joukossa on paljon myös jäljennöksiä, joista osa on aikalaisten tekemiä ja osa syntynyt myöhemmin. Jäljennöksiä avulla haluttiin varmistaa dokumentin säilyminen ja tietojen käyttö. Esimerkiksi 1700-luvun oikeudenkäyntipöytäkirjoihin on kopioituna keskiaikaisia asiakirjoja. Aikalaisjäljennöksiä ovat kopiokirjat, kuten Turun tuomiokirkon mustakirja. Hausenin lähdejulkaisussa asiakirjojen sijaintitiedot on usein merkitty viittaamalla pelkkään arkistoon tai toiseen, vanhempaan lähdejulkaisuun.

Dokumenttien löytymättömyys on historianantutkimuksellinen lähdeongelma. Jos asiakirjaa tai sen kuvaa ei ole, litterointi saattaa olla vaikeasti tulkittavissa, puutteellinen tai herättää tutkijassa epäilyn litteroinnin oikeellisuudesta. Ongelma tuo merkittävällä tavalla esiin myös historianantutkijoiden ja arkiston välisen suhteen. Historiantutkijat luottavat arkistoissa tehtyyn työhön ja tulkintoihin, koska arkistot on katsottu neutraaleiksi ja objektiivisiksi. Arkistotieteellisessä tutkimuksessa asia on kyseenalaistettu: käsitys arkistoista on muuttunut ja perinteinen näkemys puolueettomasta arkistosta ja arkistoammattilaisesta on väistymässä. Arkistoissa tehdään, usein rajallisin resurssein, valintoja ja päätöksiä esimerkiksi siitä, mitä aineistoja niissä säilytetään, kuinka aineistot kuvaillaan ja asetetaan saataville sekä kuinka niistä tiedotetaan. Arkistonhoitajat tekevät aktiivisesti arvonmäärittäystä ja muokkaavat valinnoillaan kollektiivista muistia sekä tutkimuksen lähdeaineistoja.⁷

Keskiajantutkijat käyttävät usein litteroitua lähdejulkaisua alkuperäisten dokumenttien sijaan. Tämä on ollut yleinen käytäntö keskiajantutkimuksessa muuallakin, johtuen lähteiden hajan-tumisesta ja alkuperäisten asiakirjojen käyttörajoituksista. Viime vuosina on keskusteltu paljon

⁵ Haettu DF-tietokannasta 12.11.2018. Mukana on myös löytämiäni asiakirjoja, joista on arkistosijainti ja kuva olemassa, mutta niitä ei ole vielä päivitetty tietokantaan.

⁶ Sähköposti Seppo Eskolalta 23.1.2017. Sähköposti kirjoittajan hallussa.

⁷ Cook (1997) 2014, 4–5.

siitä, kuinka tärkeää keskiajantutkimuksessa on alkuperäisten dokumenttien tutkiminen. Lähdejulkaisujen keräily- ja toimitustyön vaikutuksia tutkimukselle ei sen sijaan ole juuri pohdittu.⁸

Olen itsekin keskiajan tutkija ja olen huomannut, että on usein hyvä nähdä itse asiakirja tutkimustyön aikana. Erityisesti tilikirjojen litteroituja versioita saattaa olla vaikea tulkita yksiselitteisesti. Olen myös todennut asiakirjan etsimisen olevan joskus hankalaa ja tutkijalta pitkälistä sinnikkyyttä vaativaa.

1.2 Kysymyksenasettelu ja aiheen rajaus

Kysymyksenasettelussa keskityn yhteen selkeään kysymykseen: miksi DF-tietokannassa olevia FMU:ssa mukana olleita keskiaikaisia asiakirjoja on paikantamatta? Tutkin mitä asiakirjoille on yhteistä, ovatko ne esimerkiksi sellaisia, joissa Hausen viittaa toiseen lähdejulkaisuun. Tarkastelen paikantamatta olevia dokumentteja muutaman esimerkin avulla ja etsin paitsi konkreettista syytä yksittäisen sijaintitiedon puuttumiseen, myös laajemmin yhteisiä piirteitä, jotka kuvastavat esimerkiksi arkistoinnin tai lähdesarjan viittausten puutteita, mutta myös arkistojen muuttumista ja dokumenttien säilytyspaikan muuttumista. Kansallisarkistojen synty, historian tutkimuksen metodien kehittyminen sekä kansallisten keskiaikaisten lähdejulkaisujen synty ja ovat vaikuttaneet siihen miten keskiaikaisiin lähteisiin ryhdyttiin viittaamaan 1800-luvun lopulta lähtien.

Paneudun Hausenin lähdejulkaisussaan antamaan viittaukseen asiakirjan sijainnista. Mikäli hän viittaa aikaisempaan lähdejulkaisuun, tarkistan myös siinä mainitun säilytyspaikan. Niiden pohjalta mietin, mikä löytymättömille dokumenteille on yhteistä ja miksi asiakirja ei löydy arkistosta. Arvioin myös, onko FMU-kokoelmaan käytetty aikaisempien lähdejulkaisujen tietoja etsimättä alkuperäistä. Katson millä tavalla Hausen viittaa alkuperäisdokumenttiin ja dokumentoi asiakirjan sijainnin, ja mietin, voiko siitä päätellä onko tieto otettu suoraan aiemmasta julkaisusta. Julkisiin arkistoihin on FMU:n julkaisemisen jälkeen siirretty yksityisomistuksessa olleita yksityisarkistoja, joten tämän päivän tilanne on useissa tapauksissa eri kuin lähdejulkaisun valmistumisen aikaan.

Tutkin myös sitä, miksi dokumenttien sijainnin selvittäminen on tärkeää. Mitä ongelmia historian tutkimukselle tuo lähdekokoelmien käyttö keskiajantutkimuksen lähdemateriaalina alkuperäisten sijaan? Miten aineistot ovat tutkijoiden tavoitettavissa ja millainen vaikutus sillä on tutkimukseen?

⁸ Saxer 2012, 47–69.

1.3 Alkuperäislähteet ja tutkimuskirjallisuus

Työ käsittelee löytämättä olevia keskiaikaisia asiakirjoja, mutta ne eivät oikeastaan ole lähde- materiaaliani. Alkuperäislähteeni ovat kahdeksanosainen lähdejulkaisu FMU, *Finlands medeltidsurkunder* (1910–1935), erityisesti sen dokumenttikohtaiset tiivistelmät sekä ne lähdejulkaisut, joihin FMU:ssa viitataan paikantamatta olevien dokumenttien osalta, esimerkiksi Adolf Iwar Arwidssonin *Handlingar till upplysning af Finlands häfder* (1846–1858). Lisäksi paljon käytettyjä ovat ruotsalaiset lähdejulkaisusarjat *Diplomatarium Suecanum* (1829–2014) sekä *Svenskt diplomatium från och med år 1401* (1875–1904) ja *Sverges traktater* (1877–1917). Baltian ja Saksan osalta keskeisiä ovat *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch* (1853–1914) sekä *Hansisches urkundenbuch* (1876–1916).⁹

Reinhold Hausenista on julkaistu kaksi kirjaa: Elisa Orrmanin toimittama artikkelikokoelma *Reinhold Hausen (1850-1942): Kansallisen Arkiston Rakentaja* (2000) ja Jari Lybeckin *Reinhold Hausen. Valtionarkiston johtaja* (2016). Kansallisarkistossa on Reinhold Hausenin virka-arkisto vuosilta 1883–1916.¹⁰ Hausen kokosi suurimman osan FMU-lähdejulkaisusarjaa vasta virkauransa päättymisen jälkeen. Myös Hausenin yksityisarkisto (1,85 hm) on Kansallisarkistossa.¹¹ Periaatteessa olisi mahdollista tutkia käsitteellä hän kirjeenvaihdossaan keskiaikaisia kirjeitä ja niiden sijaintia, mutta päädyin ajan säästämiseksi jättämään nämä arkistot työni ulkopuolelle ja käyttämään tältä osin jo tehtyä tutkimusta ja sen viittauksia Hausenin arkistoon.

Aiheeni kannalta keskeistä tutkimusta ovat arkistolaitoksen kehittymistä käsittelevät teokset, kuten Martti Kerkkosen *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen* (1988) ja Jussi Nuortevan ja Päivi Haposen *Arkistolaitoksen historia* (2016). Kauko Pirinen on kirjoittanut vuonna 1947 artikkelin *Suomen keskiaikaiset arkistot*, jossa hän käsittelee myös keskiaikaisia asiakirjoja arkistoissa. Näiden teosten avulla pyrin hahmottamaan keskiaikaisten dokumenttien sijaintia arkistoissa ja niiden kertymistä arkistolaitoksen kokoelmiin. Erityisesti lähdejulkaisujen tekemistä ovat käsitelleet Olof Mustelin väitöskirjassaan *Studier i finländsk historieforskning 1809-1865* (1957) ja Lena Huldén artikkelissaan *Reinhold Hausen och källutgåvorna* (2000). Kansainvälisellä tutkimuskentällä lähdejulkaisujen tekemistä on tutkinut Daniela

⁹ *Handlingar till upplysning af Finlands häfder 1846–1858*, DS 1829–2014, SD 1875–1904, *Sverges traktater 1877–1917*, LECUB 1853–1914, HUB 1876–1916.

¹⁰ Kansallisarkiston I arkistossa lähetettyjen kirjeiden konseptit tuolta ajalta ovat laajuudeltaan neljä sidosta (Daa: 1-4) ja saapuneet kirjeet kyseiseltä ajalta ovat laajuudeltaan kolme koteloa (Eaa 1-3).

¹¹ Hausenin yksityisarkistoon kuuluu saapuneita kirjeitä sekä asiakirja- ja jäljennöskokoelmia, kuten valokuvia dokumenteista. Valokuvien vuoksi arkiston rajavuodet ovat jostain syystä “1229–1939 (1868–1939)”.

Saxer, joka on tuonut esiin niiden merkityksen osana nationalistista historiankirjoitusta. Nimenomaisesti lähdejulkaisuihin tai tietokantoihin liittyvää asiakirjojen sijaintitietojen vanhentumista tai puutteita käsittelevää tutkimusta en ole löytänyt.

Etsintätyössäni viitataan lyhyesti arkistoihin, joissa paikantamatta olleita asiakirjoja säilytetään. Koska etsimiseni on pääasiassa kyselyä, enkä ole systemaattisesti käynyt läpi kyseisiä arkistomateriaaleja, olen jättänyt ne pois lähdeluettelosta.

1.4 Metodit ja teoria

Ryhmittelen saamallani listalla olevat kadonneet asiakirjat karkeasti muutamaan ryhmään. Ensimmäinen: ulkomaalaiset arkistot ja kotimaiset arkistot, ja toiseksi: julkisissa arkistoissa olleet ja yksityisomistuksessa olleet. Asiakirjat ovat lähdejulkaisun valmistumisen aikaan olleet osa yksityisomistuksessa ja osa julkisissa arkistoissa, niin kotimaassa kuin ulkomailla. Julkisella arkistolla tarkoitan arkistoa, joka on tutkijoiden käytössä, vaikka se saattaa sisältää käyttörajoitettua materiaalia ja esimerkiksi yksityisarkistoja.¹² Yksityisomistuksessa olevilla tarkoitan ei-julkista arkistoa, joka on ollut esimerkiksi perheen tai suvun hallussa. Heidän päätettävissään on ollut missä asiakirja on, miten sitä säilytetään ja kenelle sitä näytetään. Jako on tehty sen perusteella, mikä tilanne oli Hausenin lähdejulkaisun ilmestyessä. Tekemäni jaottelu on nähtävissä dokumenttikohtaisesti liitteessä 2.

	Kotimaiset	Ulkomaaiset	Yhteensä
Julkiset arkistot, museot ja kirjastot	6	36	42
Yksityisomistus	24	3	27
Yhteensä	30	39	69

Tämän perusteella nimenomaan ulkomaisissa julkisissa arkistoissa olleita dokumentteja on huokassa, toisaalta taas kotimaisia yksityisarkistoissa olevia. Tutkin myös, onko FMU-kokoelmaan käytetty jonkin aikaisemman lähdejulkaisun tietoja etsimättä alkuperäistä. En ottanut mukaan kaikkia sijainniltaan selvittämättömiä asiakirjoja. Selvitystyö vaatii tapauskohtaista selvittä-

¹² Keskiajalta peräisin oleva arkistomateriaali voi olla käyttörajoitettua alkuperäisen säätämiseksi, eikä digitoitusta asiakirjasta saa alkuperäistä tutkittavakseen ilman hyvää perustelua.

mistä, joten selvitettävien määrää oli perusteltua rajata. Pyrin ottamaan esimerkkejä monipuolisesti sekä ulkomailta että kotimaasta, niin julkisista arkistoista, museoista ja kirjastoista kuin yksityisomistuksessakin olleista. Muutaman esimerkin avulla tutkin sitä, mitkä asiat ovat hankaloittaneet alkuperäisen asiakirjan löytämistä.

Työn teoreettinen viitekehys on arkistohistoriassa ja erityisesti lähdejulkaisemisessa. Tutkin FMU:n kautta lähdejulkaisujen tekemistä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Kansallisen menneisyyden rakentamisen osana lähdejulkaisusarjoilla oli oma keskeinen merkityksensä. Aiheesta on kirjoittanut Daniela Saxer (2012). Miten lähdejulkaisun kerääjä ja hänen resurssinsa sekä verkostonsa ovat vaikuttaneet lopputulokseen? Mitä ongelmia on tullut siitä, kun tietokanta rakentuu vanhemmalle lähdejulkaisulle? On syytä tutkia, miten lähdejulkaisun kokoamiseen liittyvät ratkaisut, kuten aineistojen keruu, kuvailu ja arkistoyhteyden mainitseminen ohjaavat tutkimusta.

Liitän pohdinnan löydettävyydestä laajempaan keskusteluun historian tutkimuksen ja arkiston suhteesta. Arkistotieteellisessä tutkimuksessa ymmärrys arkistoista on muuttunut ja valta on noussut tärkeäksi tutkimuskohteeksi. Kyse ei ole ainoastaan poliittisesta vallasta, vaan eri ammattikuntien käyttämästä vallasta, jonka olemassaoloa ei ole kauan tiedostettu. Arkistoalan tutkijan Terry Cookin mukaan arkistoammattilaisten täytyy itse tutkiskella omaa toimintaansa ja pyrkiä tasapainoittamaan kollektiivisen muistin muotoutumista.¹³

Arkistojen vallankäyttöä on jo 1950-luvulla tuonut esiin arkistoteoreetikko T. R. Schellenberg, joka pohti arkistonhoitajan roolia arkistoaineiston valitsijana ja arkiston muokkaajana.¹⁴ Viime vuosina esimerkiksi arkistotieteilijät Francis X. Blouin ja William G. Rosenberg ovat käsitelleet aihetta historiatieteen ja arkistotieteen kautta ja korostaneet, että tutkijoiden tulee hahmottaa millaisten prosessien kautta asiakirjat heille välittyvät.¹⁵ Valta-teema on nostettu esiin myös Suomen Akatemian *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa* –hankkeen tutkimuksissa, jotka ovat vielä työn alla. Hankkeessa on kiinnitetty huomiota siihen, että tulisi pohtia millä tavalla arkistojen historialliset ratkaisut, aineistojen keruu, indeksointi, kuvailu ja luettelointi ohjaavat tämän päivän tutkimusta.¹⁶ Kysymys on ajankohtainen paitsi keskiaikaisten asiakirjojen kohdalla, myös laajemmin.

¹³ Cook (1997) 2014, 32.

¹⁴ Schellenberg 1957, 15–16, Henttonen 2015, 64–67.

¹⁵ Blouin & Rosenberg 2011, 140–145.

¹⁶ Kamera-hankkeen sivu <https://www.utu.fi/fi/yksikot/hum/yksikot/suomenhistoria/tutkimus/Sivut/Kamera.aspx> (katsottu 18.11.2017.)

2. Hausenin FMU osana lähdejulkaisemisen kansainvälistä trendiä

Keskiaikaisten asiakirjojen lähdejulkaiseminen alkoi jo 1700-luvulla ja yleistyi 1800-luvun alkupuolelta lähtien koko Euroopassa. Suomessa varhaisimmat lähdejulkaisut teki Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) jo 1780-luvulla.¹⁷ Työtä jatkoivat piispa Jacob Tengström, kirjastonhoitaja Adolf Ivar Arvidsson, historian dosentti Edvard Grönblad, lainopin professori, keräilijä Wilhelm Gabriel Lagus ja historian dosentti Johan E. Waaranen. Asiakirjojen systemaattisen julkaisuutoiminnan tavoitteena oli parantaa lähteiden saatavuutta ja käytettävyyttä sekä helpottaa tutkimusta.¹⁸

Haminan rauhansopimus 1809 oli määrännyt Suomea koskevat arkistot ja asiakirjat siirrettäväksi Ruotsista Suomeen. Asiakirjoja, kuten voudintilit, oli siirretty ja niistä muodostui Senaatinarkiston vanhempi osa. Senaatin arkistossa päätettiin 1840-luvulla ryhtyä järjestämään ja luetteloimaan Ruotsin vallan aikaisia asiakirjoja. Vuonna 1864 Senaatin arkistonhoitaja K. A. Bomansson ja dosentti J. E. Waaranen saivat neuvoteltua Riksarkivetista siirrettäväksi lisää keskeisiä asiakirjoja 1500- ja 1600-luvulta. Senaatin arkisto muuttui Valtionarkistoksi 1869. Bomanssonin ehdotuksesta Valtionarkiston yhdeksi tärkeäksi tehtäväksi nimettiin asiakirjojen julkaisutyö. Lisäksi arkistosiirtoja yritettiin saada niin Ruotsista kuin Venäjältä. Vuonna 1873 dosentti Johan Waarasan ja Suomea koskevien venäläisten asiakirjojen keräilijä, Venäjän armeijan kenraaliluutnantti Otto Furuhjelmin myötävaikutuksella Valtionarkistoon siirrettiin Pietarista valtiosihteerinviraston arkistosta Vanhaa Suomea koskevia asiakirjoja 1700-luvun lopulta vuoteen 1812.¹⁹ Keskiaikaisia asiakirjoja ei kuitenkaan siirretty.

Ruotsin alaisuudessa Suomella ei ollut varsinaista yhdistettyä arkistoa, vaan eri viranomaisilla oli omat arkistonsa. Senaatin arkisto, myöhemmin Valtionarkisto, muodosti autonomian aikana ylimmän viranomaisarkiston. Arkisto sijaitsi alkuun Turussa Akatemiatalossa, mutta pääkaupungin siirtämisen myötä se muutettiin Helsinkiin Senaatin mukana vuonna 1819.²⁰ Tilojen vähitellen täytyttyä senaatin linnassa Valtionarkisto sai oman rakennuksen vuonna 1890. Kansallisen identiteetin kannalta sillä oli suuri merkitys.²¹

Ruotsissa 1815 perustettu *Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia* muodostui keskeiseksi voimaksi, jonka toiminta vaikutti myös Suomeen. Ruotsissa julkaistiin keskiajan asiakirjojen lähdejulkaisun *Diplomatarium Suecanum* ensimmäinen osa

¹⁷ Saarenpää 2014.

¹⁸ Kerkkonen 1988, 34; Huldén 1998, 133–137.

¹⁹ Kerkkonen 1988, 34, 67–81. Kansallisarkistossa on Furuhjelmin kokoelma, jossa on suurin osa hänen keräämästään aineistosta.

²⁰ Mustelin 1957, 301–302.

²¹ Nuorteva & Happonen 2016, 50–74.

vuonna 1829. Yhdessä Senaatin arkistonhoitaja K. A. Bomanssonin kanssa J. E. Waaranen ja Edvard Grönblad tekivät viisiosaisen *Samling af urkunder rörande Finlands historia* (1863–1878).²²

Euroopassa 1800-luvun lähdejulkaisemisen suurhankkeet olivat jo lähteiden määrän suhteen hyvin kunnianhimoisia. Editioiden avulla sekä vanhoissa että uusissa valtioissa ja valtioiden osissa luotiin kansallista historiaa. Mielenkiintoista on, että kansallisia editioita kootessa julkaistiin uudelleen jo aikaisemmin julkaistuja asiakirjoja, mutta eri yhteydessä. Asiakirjoilla oli eri alueille erilainen merkitys ja ne haluttiin liittää omaan historiaan.²³ Näin myös FMU:ssa julkaistiin samoja dokumentteja, jotka kuuluivat Ruotsissa julkaistuihin tai Hansakaupunkien lähdejulkaisuihin tai Liivinmaalaisiin sarjoihin.

Reinhold Hausen aloitti työskentelyn Valtionarkiston ylimääräisenä amanuenssina 1872. Hänelle lähteiden jäljentäminen oli itsestään selvä toimintamuoto. Hän oleskeli 1877–1878 vuoden Ruotsissa kopioimassa Suomen kannalta tärkeitä asiakirjoja. Syksyllä 1878 hän oli Tallinnan raatihuoneenarkistossa ja ritarikunnanarkistossa sekä teki vuonna 1879 kiertomatkan Itämeren ympäri hansakaupunkien arkistoissa. Valtionarkistonhoitajana (vuodesta 1883, vt. vuodesta 1880) hän jatkoi etsintämatkojaan Euroopan eri arkistoihin.²⁴

Hausenin lähdejulkaisuista ensimmäinen oli vuosina 1881–1917 julkaistu viisiosainen *Bidrag till Finlands historia* (BFH), jonka ensimmäisessä osassa oli keskiaikaisia tuomiokirjoja ja tili-kirjoja. Turun tuomiokirkon mustakirja *Registrum ecclesiae Aboensis* eller *Åbo Domkyrkas svartbok* (REA) ilmestyi vuonna 1890, Suomesta tunnetut keskiaikaiset sinetit esitellyt *Finlands medeltidssigill* vuonna 1900 sekä kahdeksanosainen *Finlands medeltidsurkunder* vuosina 1915–1935.²⁵ Suomea koskevien keskiaikaisten asiakirjojen lähdejulkaisulla voi sanoa olleen oma asemansa kansallisen identiteetin luomisessa ja yhteyden korostamisella länteen ja eurooppalaiseen kulttuuriin. Keskiaika oli yleiseurooppalaisesti se ajanjakso, josta kansallisia juuria haettiin.²⁶

²² Suomalaistutkijoista A. I. Arwidsson ja suomen kielen lehtori Carl Axel Gottlund toimivat Ruotsin arkistoissa 1820-luvulla, Edvard Grönblad lisäksi 1850-luvulla Tanskan arkistoissa. ”*Samling af urkunder rörande Finlands historia*” -sarjan ensimmäisen osan esipuheessa toimittajat vaativat senaatin arkiston muuttamista Suomen Valtionarkistoksi. Nuorteva & Happonen 2016, 44–48.

²³ Saxer 2012, 47–69.

²⁴ Tarkiainen 2000, 7–12; Lybeck 2016, 193.

²⁵ *Bidrag till Finlands historia (BFH) I–V*, Utg. Av Reinhold Hausen, 1881–1883, 1894–1898, 1904, 1912, 1917. *(REA) Registrum Ecclesiæ Aboensis eller Åbo Domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis. I tryck utgifven af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen, Helsingfors 1890. FMU I–VII*, 1910–1935, Reinhold Hausen, *Finlands Medeltidssigill (FMS)*, Helsingfors 1900.

²⁶ Nuorteva & Happonen 2016, 50–74.

Koska Hausen oli aloittanut diplomatariumin keräämistyön jo 1870-luvulla, piti 1930-luvun nuorempi tutkijakaarti hänen julkaisuperiaatteitaan hieman vanhentuneina. Häntä arvosteltiin myös siitä, etteivät muut päässeet käsiksi hänen materiaaliinsa ja että julkaisutyö kesti liian kauan.²⁷ Hausen oli aluksi suunnitellut julkaisevansa vain aiemmin julkaisemattomat asiakirjat. Työn edetessä hän päätyi siihen, että koska aiemmat julkaisut olivat hajanaisia ja vaihtelevia tasoltaan, kaikki lähteet tulisi julkaista uudelleen mahdollisimman tarkasti. REA:ssa vuonna 1890 julkaistuja asiakirjoja hän ei kuitenkaan julkaissut uudelleen FMU:ssa, ne olivat siinä mukana vain tiivistelminä.²⁸ Lisäksi hän jätti keskiaikaiset tilit täysin lähdejulkaisun ulkopuolelle. Niitä hän oli julkaissut itse jo aiemmin *Bidrag till Finlands historia -lähdejulkaisusarjassa*.²⁹

Hausen otti tehtäväkseen julkaista kaikki Suomea koskevat keskiaikaiset asiakirjat. Hän käsitti Suomen alueen kansallisaatteen hengessä samaksi alueeksi kuin oman aikansa autonomisen Suomen, sitä mitenkään erikoisemmin miettimättä. Vuonna 1915 julkaistun ensimmäisen osan esipuheessa hän ei määrittele ”Suomea”, vaan mainitsee sarjaan kerättävän kattavasti maamme koskevat asiakirjat: ”de vårt land berörande urkunder”.³⁰ Hausen jatkoi Bomanssonin aloittamaa työtä ja pyrki hankkimaan yksityisten henkilöiden hallussa olleita asiakirjoja Valtionarkiston suojiin.³¹ Hausen otti FMU-sarjaan mukaan kaikki tuntemansa keskiaikaiset kirjoitetut lähteet, joissa oli historiallista tietoa. Aineistoon kuuluivat kirjeet (alkuperäiset ja kopiot), keskiaikaiset tuomiokirjeet vuotta 1751 vanhemmista laamannin- ja kihlakunnanoikeuksien pöytäkirjoista, otteet kronikoista, tileistä ja luetteloista, kirjoitukset hautakivistä, ehtoolliskalkeista, kirkonkelloista. Mustankirjan dokumenteista painettiin lyhyet referaatit, samoin kuin muualla painetuista koko valtakuntaa koskevista asiakirjoista. Hausen kokosi keskiaikaista materiaalia myös lukuisilla arkistomatkoillaan ja kävi huolellisesti läpi jo ilmestyneet lähdejulkaisut. Hän perusteli dokumenttien uudelleenjulkaisua sillä, että useat lähdejulkaisusarjat olivat niin kalliita, ettei niitä ollut saatavilla julkisessa kirjastossa. Tutkimuksen edistämiseksi oli paikallaan, että lähteet oli kattavasti koottu yhteen.³²

Hausenin lisäksi myös muut Valtionarkiston työntekijät osallistuivat aineistojen kokoamiseen. Amanuenssit Carl von Bonsdorff ja Gustaf Granfelt kokosivat mittavan tuomiokirja-aineiston. Arkisto- ja kirjastoalan kollegojen kanssa käydyn kirjeenvaihdon avulla Hausen sai lukuisia jäljennöksiä aiemmin tuntemattomista asiakirjoista. Hausenin omat paleografiset taidot ovat saaneet tunnustusta. Hän myös luetutti litterointejaan lukuisilla kollegoillaan. Esimerkiksi

²⁷ Huldén 2000, 27–49.

²⁸ Nuorteva & Happonen 2016, 85.

²⁹ BFH I.

³⁰ FMU I, esipuhe, 1915.

³¹ Litzen 2000, 19–25.

³² Lybeck 2016, 71.

alasaksalla kirjoitetut tarkisti Tallinnan kaupunginarkiston arkistonhoitaja Paul Johansen. Vilhelm Adolf Secher Rigsarkivetista Kööpenhaminasta ja Ruotsin Valtionarkistonhoitaja Emil Hildebrand tarkistivat niin ikään dokumentteja.³³ Keskiakaisten kirjeiden päiväykset perustuvat pyhimyskalenteriin, mutta ne on lähdejulkaisuissa muunnettu tarkoiksi päiväyksiksi. Esimerkiksi Eric Anthoni on kritisoinut Hausenin päiväyksiä ja osoittanut niissä olevan myös virheitä.³⁴

3. Paikantamatta jääneet asiakirjat

3.1 Yksityisomistuksessa olleet

Käsittelen tässä aluvuossa kartanoiden arkistoja ja keräilijöiden kokoelmia. Useita yksityisomistuksessa olevia arkistoja on Hausenin lähdejulkaisun valmistumisen jälkeen siirretty julkisiin arkistoihin. Kansallisarkiston lisäksi asiakirjoja on myös esimerkiksi Åbo Akademin arkistossa, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) sekä Svenska Litteratursällskapetin (SLS) arkistossa. SLS on toteuttanut kaksikielisen *Nytt liv i gamla herrgårdssamlingar – Kartanoiden kokoelmat kukoistamaan* vuosina 2010–2014. Projektissa koottiin yhteen tiedot 110 kartanon arkistoista ja tehtiin niistä tietokanta. Tiedot pohjautuvat kartanonomistajille lähetettyyn kyselyyn saatuihin vastauksiin. Tietokantaan yhdistettiin myös tietoja yksityis- ja sukuarkistoista, jotka kytkeytyivät kyseisiin kartanoihin. Tiedot näytetään vain kartanonomistajan suostumuksella. Lisäksi huomautetaan, että vaikka tiedot ovat tietokannassa, ei arkisto välttämättä siltikään ole avoinna tutkijoille.³⁵

Yksityisarkistojen arkistoluettelot eivät yleensä ole julkisesti tietoverkoissa vaan arkistoluettelon selaaminen on tehtävä säilyttävässä arkistorakennuksessa. Kansallisarkiston Vakka-tietokannassakaan Kansallisarkiston sisältämien yksityisarkistojen arkistoluettelot eivät näy. Astiapalvelun kautta ne kuitenkin näkyvät. Tieto tästä ei välttämättä välity asiakkaalle.

Hakupalvelu Finnan kautta arkiston saattaa löytää. Esimerkiksi Pernajassa sijaitsevan Sarvilahden kartanon arkisto on löydettävissä Finnan kautta SLS:n tietokannasta. Huomautuksista löytyy tieto, että 57 hyllymetriä käsittävä arkisto on fyysisesti edelleen Sarvilahden kartanossa, vaikka se on lahjoitettu SLS:lle.³⁶ Yksi paikantamatta olevista keskiaikaisista dokumenteista,

³³ FMU I, 1910, esipuhe; Huldén 2000, 37.

³⁴ Huldén 2000, 38.

³⁵ Loppuraportti www.sls.fi/kartanot (viitattu 25.6.2018); Hakala 2013, 326–327.

³⁶ Finna, Sarvlax arkiv (1651-1973) <https://www.finna.fi/Collection/sls.SLSA+1103/HierarchyTree?recordID=sls.SLSA+1103#tabnav> (katsottu 18.11.2017).

FMU 3192, tai itse asiassa sen jäljennös vuodelta 1662, on Hausenin mukaan Sarvilahden kartanon arkistossa.

Sarvilahden kartanon arkisto koostuu useista niin kutsutuista ala-arkistoista, se käsittää taloar-kiston lisäksi useita henkilöarkistoja. Lisäksi luettelossa sarjan rajavuosia määriteltessä on mu-kaan otettu kopion valmistumisvuosi, eikä jäljennetyt asiakirjan vuotta.³⁷ Vuonna 1662 jäljen-netty keskiaikainen asiakirja saattaa siis piiloutua arkistoluetteloon, jonka aikarajaus on 1651–1973. Arkistoluetteloon voi tutustua SLS:n arkistossa Helsingissä. Asiakirjan löytäminen edel-lyttää arkistoon tutustumista Sarvilahden kartanossa. Kartanon arkistoon pääseminen on tutki-jalle mahdollista, mutta vaatii erillistä sopimista. Voi siis sanoa, että asiakirja on paikantamatta, koska se edellyttäisi varsinaisen asiakirja-aineiston läpikäyntiä.

Hausen on jonkin verran käyttänyt hyväkseen aikaisempien lähdesarjojen kokoajien työtä, vii-tannut niihin ja käyttänyt aiempaa litterointia. On tapauksia, joissa hän ei selvästikään itse ole nähnyt alkuperäistä asiakirjaa. Tällainen on Taivassalon Viiaisten kartanon arkistossa sijainnut asiakirja FMU 2786. Se on Viiaisten tilaa koskeva maakaupan vahvistus, joka on päivätty Tai-vassalossa 31.1.1449. Asiakirja on FMU:ssa kokonaisuudessaan litteroituna. Hausen viittaa jäl-jennökseen Broocmanin diplomatariassa, joka on historioitsija Nils Reinhold Brocmanin (1731–1770) keräämä kokoelma.³⁸ Hausen mainitsee, että kirje on julkaistu Arwidssonin Han-dlingar -julkaisusarjassa, ja että alkuperäinen pergamenttiasiakirja on vuoden 1770 tienoilla ol-lut Viiaisten kartanossa Taivassalon pitäjässä.³⁹ Hausen ei siis itse ole nähnyt kyseistä asiakir-jaa. Arwidsson mainitsee lähdejulkaisussaan, että dokumentti on litteroitu Broocmanin diplo-matarien pohjalta.⁴⁰ Näin ollen Arwidsson ei myöskään ole nähnyt alkuperäistä dokumenttia.

Toinen Viiaisten kartanosta peräisin oleva asiakirja, FMU 3165, on 6.2.1462 Sannaisissa Tai-vassalossa päivätty Viiaisten rajankäyntiasiakirja. Kirje on FMU:ssa litteroituna. Alkuperäinen asiakirja on paperinen ja siinä on pergamenttisuikaleessa roikkumassa päätöksenantajan sinetti. Alkuperäinen asiakirja on Hausenin mukaan ollut Viiaisten kartanossa Taivassalossa. Hausen

³⁷ Tiedonanto SLS:n arkistosta, Förste arkivarie Petra Hakala, 11.8.2017. Sähköposti tekijän hallussa.

³⁸ Broocmanin diplomataria on Nils Reinhold Brocmanin (1731–1770) keräämä. Hän oli historioitsija, keräilijä ja lakimies, joka työskenteli vuodesta 1760 Antikvitetsarkivetissa ja kirjastonhoitajana Kungliga Bibliotekissa vuo-desta 1763 lähtien. Keräilijänä hän hankki haltuunsa merkittävän kirjaston, mutta myös vanhoja asiakirjoja. Vuosina 1753–1754 hän matkusti tanskalaisen historioitsijan J. Langebekin kanssa Ruotsissa ja Itämeren ympä-ristössä. Ehkä hän on tuolla retkellä kopioinut dokumentin. Svenskt biografiskt lexicon, G. Danell: Nils Reinhold Brocman, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16980>, katsottu 12.4.2017. Brocmanin Diplomatarium on Riksar-kivetissa Kungliga Vitterhets, Historie och Antikvitetsakademins deponoimissa asiakirjoissa (RA 0401).

³⁹ "Afskrift i Broocmans dipl., tom 4, tryckt i Arw. Handl. III, n:o 73. Originalen på pergament fanns omkring år 1770 på Vias gård i Töfsala socken." FMU 2786, III-osa, 1921.

⁴⁰ "Aftryckt ur Broocmans Diplomata, Bd. 4, hvarest övrskriften är: Henrik Clauss. Lagmans-Dom öfver Jon Japss. och Stig Karpelas Jorde-Skifte i Wiassby och Svensby." Handlingar 1849, N:o 73., 133-134.

viittaa kokoamaansa teokseen *Finlands Medeltida Sigill* (FMS), jossa laamanni Sten Henrikssonin sinetti on julkaistu. Hän mainitsee, että asiakirja on painettu myös Arwidssonin *Handlingar-sarjassa*, mistä se on kopioitu.⁴¹

Arwidsson kertoo lähdejulkaisussaan vuonna 1851, että dokumentti on painettu alkuperäisen pohjalta ja että dokumenttia säilytetään Viiasten kartanossa. Lopuksi hän mainitsee, että dokumentissa on paikoillaan pergamenttisuikeleessa roikkuva sinetti, joka on vahingoittunut.⁴² Vaikka litterointi on kopioitu Arwidssonin lähdejulkaisusta, voisi ajatella, että Hausen olisi nähnyt itse asiakirjan, jäljentäessään sinetin julkaisuunsa. Asia ei todennäköisesti ole niin. FMS:ssa on kyllä kuvattuna Sten Henrikssonin sinetti, mutta sen yhteydessä ei mainita tätä nimenomaista kirjettä, vaan 15 muuta dokumenttia, joissa kyseisen henkilön sinetti on löydettävissä.⁴³

Taivassalon Viiasten kartanon arkistossa on siis Hausenin mukaan ollut kaksi keskiaikaista asiakirjaa, joista kumpaakaan ei ollut DF-hankkeessa paikannettu. Kartano on ollut vuodesta 1960 Taivassalo-seuran omistuksessa. Se toimii nykyään kartanomuseona, mutta arkistoa siellä ei ole.⁴⁴ Viiasten kartanon arkistoa ei löytynyt Kansallisarkistosta eikä SLS:n arkistosta. Kartano oli vuodesta 1796 lähtien ollut Wittfooth –suvun hallussa. Tutkiessani Turun maakunta-arkiston arkiston reversaaleja eli luovutusluetteloita, löysin maininnan arkistosiirrosta vuodelta 1974. Siinä Taivassalon museo tallettaa mm. Wittfooth-sukua koskevat asiakirjat maakunta-arkistoon, josta ne siirrettiin edelleen Valtionarkistoon. Arkistossa mainitaan arkistosiirron mukaan olevan asiakirjoja vuosilta 1785–1932.⁴⁵ Wittfooth –suvun arkisto (rajavuodet 1462–1932) on Kansallisarkistossa. Tarkastuksessa toinen asiakirjoista, FMU 3165 eli rajankäynti vuodelta 1462, löytyikin Wittfooth-suvun arkistosta, siihen kuuluvasta Viiasten kartanon aikaisemman omistajasuvun, Carpelan-suvun kansioista.⁴⁶ Usein kiinteistön myynnin yhteydessä talon tai kartanon arkistoa on pidetty sukuarkistona, joka on otettu mukaan. Toisinaan asiakirjat on jätetty taloon, kuten ilmeisesti Carpelanien asiakirjat aikanaan. On myös mahdollista, että

⁴¹ Laamanni Sten Henriksson vahvistaa rajankäynnin Viiasten ja naapurikylien välillä Taivassalon pitäjässä. "Original på papper, med utställarens signet (FMS, n:o 203) vidhängande med en pergamentsremsa, å Vias gård i Töfsala, tryckt i Arw. Handl. IV, n:o 48, hvarifrån här aftryckt." FMU 3165, IV-osa 1924. FMS, nro 203.

⁴² "Aftryckt efter originalet, på papper, förvaradt på Viiais gård i Töfsala socken.", "Sigillet, hängande i en pergaments rimsa, är bibehållit; men skadadt." *Handlingar* 1851, IV-osa, N:o 48, 78-80.

⁴³ Hausen, *Finlands Medeltidssigill*, n:o 203.

⁴⁴ Tiedonanto Taivassaloseuran sihteeri Eira Rouvalilta 10.8.2017. Sähköposti kirjoittajan hallussa.

⁴⁵ Taivassalon museo tallettaa (587/1974) mm. Wittfooth-sukua koskevat asiakirjat (siirretään Valtionarkistoon 7.8.1974). Suku on omistanut mm. Ristimäen, Viiasten, Vuorenpään ja Fagernäsin kartanot. Arkistossa asiakirjoja vuosilta 1785–1932. KA (Turku), Turun maakunta-arkiston arkisto I, Bba:8 Reversaalit, Yksityiskokoelmat 1932–1979.

⁴⁶ KA, Wittfooth-suvun arkisto, Kansio 1, Carpelan-suvun omistuskauti 1462–1746. On epäloogista, että Wittfooth-suvun arkistolla on Carpelan-suvun omistuskauti. Sen sijaan Viiasten kartanon arkistoon sellainen sopisi hyvin.

arkisto on jossain vaiheessa hajotettu tai ainakin vanhimmat dokumentit ovat päätyneet keräilijöille. Joitakin Viiaisten kartanonkin asiakirjoja on ollut Kansallisarkistoon päätyneissä keräilijöiden kokoelmissa.⁴⁷

Eräs paikantamatta olevista dokumenteista on jo Hausenin aikaan ollut keräilijän kokoelmassa. FMU 6545 on asiakirja Ylä-Sastamalan kesäkäräjiltä 9.9.1530. Siitä on vain tiivistelmä FMU:ssa ja Hausen viittaa Johan Oskar Immanuel Rankenin teokseen Sastamala vuodelta 1888, jossa se on julkaistu litteroituna.⁴⁸ Teoksessa Ranken mainitsee alkuperäisen dokumentin olevan hovioikeudenneuvos Carl Henrik Aspin kokoelmassa, joka oli ollut Rankenin hallussa vuodesta 1847 asti.⁴⁹ Kansallisarkistossa ei Aspin nimellä kulkevaa arkistoa tai kokoelmaa ole, mutta sen sijaan siellä on Ranckenin kokoelma. Se on yhden kotelon kokoelma, jossa on J. O. I. Rankenin hallussa olleita, hänen appensa hovioikeudenneuvos Carl Henrik Aspin keräämiä asiakirjoja vuosilta 1514–1825, juuri oikeudellisiin asioihin liittyviä alkuperäisiä asiakirjoja Sastamalan seudulta.⁵⁰ Rancken oli Vaasan lyseon rehtori, historioitsija ja ensimmäinen, joka systemaattisesti keräsi suomenruotsalaista kansanperinnettä. Kokoelma on yleensä nimetty keräilijän mukaan, mutta on mahdollista, että kokoelma hajoaa tai liitetään toisen keräilijän kokoelmaan. Aspin kokoelmaa etsivä ei välttämättä ainakaan helpolla löydä Ranckenin kokoelman nimellä kulkevan kotelon äärelle. Tietokannan kautta kotelon sisältöä ei pääse tarkastelemaan. Tarkempi luettelo on kotelon sisällä. Kansallisarkiston lisäksi Ranckenin omaa arkistomateriaalia on useammassa arkistossa, hän lahjoitti niitä jo eläessään tutkimuksen käyttöön.

⁴⁷ Pirinen, 1947, 105–106. Palmén 1910, 43–49. Talvio 1994, 15–19. Vuonna 1859 senaatti osti everstiluutnantti Carl Gustaf Tamelanderin kokoelman, jossa oli 16 keskiaikaista kirjettä, Pirisen mukaan osa niistä oli Viiaisista. Valtionarkistoon on myös Laguksen kokoelman myötä tullut joitain Viiaisten kartanon asiakirjoja. Wilhelm Gabriel Lagus (1786–1859) oli tunnettu keräilijä. Hän oli lainopin professori ja rehtori, jonka keräilyharrastuksen kohteena olivat varsinkin senaatin arkiston vanhemmat asiakirjat, joista hän liitti omiin kokoelmiinsa suuria määriä arvokkainta aineistoa. Hänen alkuperäinen kokoelmansa oli tuhoutunut Turun palossa 1827, mutta keräilytyö jatkui sen jälkeenkin. Hän testamenttasi asiakirjat yliopistolle, tosin tutkimukselta sinetöitynä 50 vuoden ajaksi. Kun kokoelma avattiin 1909, siitä palautettiin voudintilien yhteyteen sinne kuuluneet dokumentit. Orrman 2000, 140–151. Kokoelman alkuperäiset keskiaikaiset asiakirjat ovat kaikki peräisin Kangasalan Vääk-systä, jonne myös Viiaisten asiakirjoja oli joutunut.

⁴⁸ "Se J. O. J. Rancken, Sastamala, sid. 19, med hänvisning till orig. i hofrättsrådet C. H. Asps samling i Vasa." FMU 6545, VIII-osa, 1935.

⁴⁹ Johan Oskar Immanuel Rancken (1824–1895) toimi Vasa gymnasiumin lehtorina ja myöhemmin perustetun lyseon rehtorina 1874–1876. Jäädessään eläkkeelle hän lahjoitti mittavat yksityiskokoelmansa ja kirjastonsa Vaasan lyseolle. "... erään Porthan'in oppilaan sekä kieli- että historian tutkijan ja lopulta Vaasan hovioikeudenneuvoksen C. H. Asp'in (k. 1846) keräämistä asiakirjoista ja muistiinpanoista. Näitä asiakirjatietoja on tämän teoksen tekijä koettanut täydentää sen jälkeen, kun hän v. 1847 tuli näitten Asp'in kokoelmien omistajaksi." J. Oskar I. Rancken kertoo Sastamala-teoksessaan (1888/suom. 1963) saaneensa hovioikeudenneuvos Carl Henrik Aspin kuoltua 1846 tulleen tämän tämän keräämien asiakirjojen ja muistiinpanojen omistajaksi. C. H. Asp oli Karkun kirkkoherra Anders Aspin poika. Rancken 1963 (1888), 12, 18.

⁵⁰ KA, Ranckenin kokoelma, arkistoluettelo 603:17. Yksi kotelo, tarkempi luettelo kotelossa. "Asiakirjat ovat pääasiassa oikeudellisiin asioihin liittyviä asiakirjoja. Kihlakunnanoikeuksien pöytäkirjoja, pöytäkirjanotteita, vahvistuksia, perinnönjakoa ym. Asiakirjat liittyvät mm. Loimijokeen (Loimaa), Ilmolaan (Ilmajoki), Karkkuun ja Mouhijärveen. Lähinnä alkuperäisiä asiakirjoja, lisäksi jäljennöksiä ja muutamia painotuotteita."; Bregenhöj 2001, 127–128.

Hän on ollut hyvin kiinnostunut keskiaikaisista asiakirjoista ja hankkinut niitä useita kokoelmiinsa. Hän on tuonut mm. Kallialan kirkon tilikirjan Valtionarkistoon.⁵¹

Kirkkoherrat ovat olleet usein kiinnostuneita alueensa historiasta ja siten myös vanhoista asiakirjoista. Lohjan kirkkoherrana 1902–1913 toimineen Adolf Neoviuksen tiedonantoihin perustuu merkittävä ryhmä paikantamatta olevissa asiakirjoissa: kahdeksan dokumenttia, jotka käsittelevät kahden Lohjalaisen kartanon historiaa: Hiiden (Hitis) kartanosta/rusthollista on paikantamatta neljä keskiaikaista dokumenttia ja yksi 1700-luvun kopio.⁵² Laakspohjan (Laxpojo) kartanoa koskevat kolme dokumenttia ovat 1777–1778 tehtyjä kopioita.⁵³ Pastori Adolf Neovius (1858–1913) oli historioitsija ja pappi. Hän oli Lohjan kirkkoherra vuodesta 1902 ja kirjoitti lukuisia erityisesti Lohjan historiaan liittyviä tutkielmia. Hän julkaisi myös lähdejulkaisun Alopaeus-suvun hallussa olleesta käsikirjoituskokoelmasta.⁵⁴

FMU 2687 on 30.1.1447 päivätyn rajankäyntiasiakirjan Erik Flemingin oikeaksi todistama jäljennös vuodelta 1534. Hausen kertoo, että asiakirja on ollut Hiiden kartanossa (Hiitis gård) Lohjalla, siitä on informoinut edesmennyt kirkkoherra A. Neovius.⁵⁵ Hiiden kartanon toinen asiakirja, FMU 5313, on päivätty 7. maaliskuulta 1508. Hausen mainitsee, että alkuperäinen paperiasiakirja, jossa on vihreän vahasinetin jäännökset, on ollut Hiiden kartanossa. Hausen kertoo dokumentin litteroinnin olevan epäselvästä facsimilesta A. Neoviuksen julkaisussa Historiallinen esitys Hiiden ja Roution tiloista Lohjan pitäjältä.⁵⁶ Dokumentin litteroinnin lopussa on useita katkoviivalla merkittyjä epäselväksi jääneitä kohtia.

Kolmas Hiiden kartanon paikantamatta oleva asiakirja, FMU 5435, on päivätty 4.1.1510. Siinä laamanni Klas Henriksson tuomaroï niittyä koskevan kiistan Lohjalla. Alkuperäinen paperiasiakirja, jossa on ollut asiaa hoitaneen sinetti, on ollut Hiiden rusthollissa. Samanlainen sinetti

⁵¹ Rancken kertoo Kallialan kirkontilien löytämisestä: ”Muutama vuosi myöhemmin eli v. 1855 julkaisi silloinen maisteri nykyään rovasti A. Warelius v. 1853 kirjoitetun kertomuksen Tyrvään pitäjältä. Käynnilläni hänen luonaan v. 1851 otimme silloin jo hylätyn vanhan kirkon tarkemmin tutkittavaksi ja tapasimme kuorissa pohjoisella lukkarin penkin takana avonaisessa komerossa, monien vanhojen kuulustelujen ja muiden papereiden joukossa pitkänomaisen nahalla sidotun vihon, joka sisälsi vanhoja kirkontilejä aina keskiajalta saakka. Kirjoitustapa lyhennyksineen oli puolittain munkkikieltä ja antoi meille paljon päänvaivaa. Mutta Warelius löysi siitä siten, monia tietoja työtensä varten. Nytemmin säilytetään tämä vihko valtionarkistossa.” Rancken 1963 (1888), 24-25.

⁵² FMU 2687, FMU 5313, FMU 5435 ja FMU 5902 sekä FMU 5709.

⁵³ FMU 2467, 5781 ja 6409.

⁵⁴ Neovius 1890–1891, katso erityisesti esipuhe.

⁵⁵ ”Urkunden ingår i en af Erik Fleming den 28 februari 1534 utställd vidimation, som finnes å Hiitis rusthåll i Lojo och är utgifvaren meddelad af framl. kyrkoh. A. Neovius.” FMU 2687, 30.1.1447, III-osa, 1921.

⁵⁶ ”Severin Påvalsson, t. f. lagman, fäller dom i en tvist om Hormo fiskevatten i Lojo socken. Original på papper, med lämningar af ett grönt vaxsignet, å Hiitis gård i Lojo socken, här aftryckt från ett otydligt facsimile meddeladt af A. Neovius i Hist. esitys Hiiden ja Roution tiloista Lohjan pitäjältä, sid. 4.” FMU 5313, VI-osa, 1930.

on kuvattu Hausenin kirjassa Finlands Medeltidssigill, mutta kirjettä ei ole mainittu kirjan luetelossa. Vuonna 1900 Hausen ei siis vielä ollut tietoinen tästä asiakirjasta. FMU:hun asiakirja on litteroitu kirkkoherra A. Neoviuksen tekemän jäljennöksen mukaisesti. Hausen selvästi luotti Neoviuksen taitoon lukea ja litteroida keskiaikaisia tekstejä.⁵⁷

Neljäs Hiiden kartanon paikantamaton keskiaikainen dokumentti on FMU 5902. Se on vuodelta 1516, vailla tarkempaa päiväystä. Laamanni Klas Henriksson asettaa tuomion takamaita ja kalavesiä koskevassa kiistassa Karnaisten kylässä Lohjan pitäjässä. Hausen mainitsee, että alkuperäinen (tähän yhteyteen Hausen on laittanut kysymysmerkin) paperiasiakirja on ollut Hiiden kartanossa Lohjalla. Hausen on litteroinut sen A. Neoviuksen toimittaman facsimilen pohjalta, johon hän viittaa vaikeaselkoisesti lyhentein: ”2 Histor. muistinp. Hiiden kartanon”.⁵⁸ Hiiden kartanon (Hitis gård) arkistoa ei ole luovutettu Kansallisarkistoon enkä ole löytänyt sitä muistakaan julkisista arkistoista enkä Finna-tietokannasta. Viides Hiiden kartanon asiakirja, FMU 5709, on isojakoasiakirja Lohjalta vuodelta 1773. Sekin Neoviuksen ilmoituksen perusteella kirjattu.⁵⁹

Hausenin viittaama teos on Neoviuksen vuonna 1910 julkaistu tutkimus *Historiallinen esitys Hiiden ja Roution tiloista Lohjan pitäjässä* sarjassa *Lisiä Lohjan pitäjänkertomukseen*. Teoksessa on litteroituna kaikki neljä nytemmin paikantamatta olevaa Hiiden kartanon asiakirjaa: kalavesikiistat vuosilta 1447 ja 1508, niittyrajakiista vuodelta 1510 ja todistus maankäyttöoikeuksista vuodelta 1516. Vuoden 1508 ja 1516 asiakirjat ovat valokuvattuna, ehkä hieman hialakkana ja vaikeasti luettavana pieninä kuvina. Kaikki asiakirjat Neovius on litteroinut.⁶⁰

Vuoden 1510 asiakirjaa on jossain vaiheessa ollut jonkun muunkin kiinnostuksen kohteena, sillä Neovius mainitsee, että historiantutkija Olof Dalin oli tehnyt asiakirjasta virheellisen jäljennöksen.⁶¹ Vuoden 1516 huonokuntoisessa asiakirjasta puuttuu toinen reuna, mistä syystä litteroinnissa on paljon aukkoja, joita Neovius on pyrkinyt paikkaamaan: ”sulkumerkkien väliin

⁵⁷ ”Lagman Klas Henriksson afdömer en tvist mellan Anders af Hiitis och Laurens af Rautis i Lojo betreffande en äng. Original på papper, med utställarens signet (FMS, n:o 226) å Hiitis rusthåll i Lojo; här meddeladt enligt en af kyrkoh. A. Neovius gjord afskrift. Brevets afslutning saknas.” FMU 5435, VII-osa, 1933. Hausen, FMS, n:o 226.

⁵⁸ ”Lagman Klas Henriksson (Horn) fäller dom i en tvist om utmarker och fiskevatten i Karnais by i Lojo socken. Original (?) på papper å Hiitis gård i Lojo, tryckt efter facsimile meddeladt af A. Neovius 2 Histor. muistinp. Hiiden kartanon.” FMU 5902, VII-osa, 1933.

⁵⁹ ”Enligt storskiftes handling av 1773 bland Karnais-Koivula handlingar i Lojo, enligt meddelande av pastor A. Neovius.” FMU 5709, VII-osa, 1933.

⁶⁰ Neovius 1910, 4–6, 40.

⁶¹ ”Alkuperäinen paperikirje, 22x24,5 cm.; takapuolella 1/3 osa sinetistä näkyvä viheriäisestä vahasta samanlainen kuin Hausen: Medelt. Sig. N:o 226; myöhemmin kirjoitettu ’Thette breff lijder på en äng widh Råutia.’ Hyvin virheellinen kopio tästä kirjeestä löytyy, jonka alla on historiantutkija Olof Dalin’in omakätinen nimikirjoitus.” Neovius 1910, 5.

on pantu mitä arvattavasti puuttuu”. Teoksen lopulla mainitaan Axel Johan Wikstömin lunastaneen Hiiden tilan isältänsä vuonna 1900 oltuaan sitä ennen Laakspohjan kartanon hoitajana.⁶² Tämä tieto yhdistää näitä kahta kartanoa mielenkiintoisella tavalla, joskin saattaa olla vain satumaa.

Suomessa yleinen kaksikielisten nimien käyttäminen saattaa joskus vaikeuttaa asiakirjojen löytämistä. Laakspohjan kartanon asiakirjoissa Hausen käyttää ruotsinkielistä nimeä Laxpojo. Kansallisarkistossa on kuninkaankartanonakin vuodesta 1556 toimineen Laakspohjan kartanon arkisto, (1456–1895). Arkisto on erotettu Topographica-kokoelmasta vuonna 2013.⁶³ Arkistoluettelo on niin suurpiirteinen, ettei asiakirjan mukanaoloa oikeudenkäyntiasiakirjoissa tiedä muuta kuin arkistoa systemaattisesti läpikäymällä. Keskiaikaiset asiakirjat piiloutuvat myöhempiin tuomiokirjoihin sinne kopioituna.

Laakspohjan kartanoon liittyvistä kolmesta asiakirjasta vanhin on FMU 2467. Se on läntisen Uudenmaan tuomarin Nils Ingessonin 7.5.1442 päivätty tuomiokirje koskien Laakspohjan rajankäyntiä Lohjan pitäjässä. Hausen selvittää dokumentin olevan Göran Boijen tuomiossa vuodelta 1608, jotka ovat ilmeisesti liitteenä Laakspohjan kartanon rajankäyntiasiakirjoissa vuodelta 1777. Kartanon arkistossa on ainakin Oikeudenkäyntiasiakirjat -yksikkö, jossa on asiakirjoja vuosilta 1538–1874. Hausen on saanut asiakirjasta ilmoituksen pastori Adolf Neoviukselta.⁶⁴ FMU:ssa on litteroituna ainoastaan osa dokumentista, muu on referoitu.⁶⁵

Toinen Laakspohjan asiakirja on FMU 5781. Se on vuodelta 1514 ja koskee Hiittisten eräalueja kalastusoikeuksia. Hausen on tehnyt asiakirjasta lyhyen tiivistelmän eikä sitä ole litteroitu. Hän viittaa vuoden 1777 omistusoikeuspöytäkirjaan Laxpojon kartanossa Lohjalla, josta kirkkoherra A. Neovius on ilmoittanut.⁶⁶ Kolmas Laakspohjan asiakirja on FMU 6409, 14.2.1528

⁶² Neovius 1910, 4–6, 40.

⁶³ KA, Laakspohjan kartanon arkisto, 1 Oikeudenkäyntiasiakirjat 1538-1874. Vakka-tietokannan metatiedoissa arkiston aineistot mainitaan erotetun Kansallisarkiston Topographica-kokoelman Lohjan aineistosta vuoden 2013 järjestelytöiden yhteydessä.

⁶⁴ ”Nils Ingesson, domare i västra Nyland, utgifver den 7 maj (måndagen efter Valborg) 1442 ett dombref (rörande rågången mot Laxpojo i Lojo socken) af innehåll ”det första änderån är Saricko och så rårätt mitt och åt Rosenjoki ån och mitt i Qvarnefurse brona och så i annan änderån i åminne i Wasarlax” (i Lojo). Ur Göran Boijes en dom af 1608, som finnes i en rågångshandling af 1777 rörande Laxpojo gård. Utgifvaren meddelad af pastor A. Neovius.” FMU 2467, III-osa, 1921.

⁶⁵ Gabriel Rein on kirjoittanut Lisiä Lohjan pitäjän kertomukseen -sarjassa Laxpojon kartanosta, mutta dokumenttia ei siinä mainita. Rein 1907.

⁶⁶ ”Ur ett ägodelningsrätts- protokoll af 1777 å Laxpojo gård i Lojo; meddeladt af kyrkoherden A. Neovius.” FMU 5781, VII-osa, 1933.

päiväty tuomiokirje rajankäynnistä Laxpojon ja Vaanilan välillä Lohjan pitäjässä. Alkuperäinen pergamenttikirje on 1778 Lohjan jako-oikeuden yhteydessä mainittu. Ilmoitus tässäkin kirkkoherra Neoviuksen.⁶⁷

Neoviuksen tiedonannoissa tulee hyvin esille, että tuomiokirjoihin on kopioitu keskiaikaisia asiakirjoja. On oletettavaa, että Lohja ei ole poikkeusalue, vaan myös muiden alueiden myöhemmissä tuomiokirjoissa keskiaikaisten dokumenttien jäljennöksiä. Keskiaikaisten tuomioiden ja tuomiokirjaotteiden maininnat myöhemmissä tuomiokirjoissa ovat DF-hankkeenkin mukaan kaikkein ylimalkaisimmin julkaistu lähderyhmä FMU:ssa. Vaikka amanuenssit Bonsdorff ja Granfelt ovat keskiaikaisia dokumentteja etsiessään käyneet tuomiokirjoja läpi, työ on tehty todennäköisesti sattumanvaraisesti. Lukeminen on hidasta ja aineisto laaja.⁶⁸ Kauko Pirinen on myöhemmin tarkastanut Hollolan kihlakunnan tuomiokirjoja ja todennut siellä olleen lukuisia kopioita keskiaikaisista asiakirjoista, joista osa ei esiinny FMU:ssa.⁶⁹ Tutkija Veli Pekka Toropainen on tullut samaan tulokseen ja on todennut, että kopioita on paljon eri tuomiokuntien tuomiokirjoissa.⁷⁰ Näin ollen mikäli tuomiokirjat tulisi käydä systemaattisesti läpi ja kartoittaa kaikki niissä olevat jäljennökset keskiaikaisista asiakirjoista. Alkuperäisistä konseptituomiokirjoista saattaa löytyä enemmän jäljennöksiä kuin renovoiduista kirjoista.

Yksityisarkistojen aineistot ovat päätyneet FMU-lähdejulkaisuun erityisesti henkilökontaktien myötä. Hausenin suhdeverkostolla on ollut merkityksensä. Lohjalla keskiaikaisten dokumenttien lukumäärä on todennäköisesti kasvanut aktiivisen kotiseutumiehen toiminnan myötä, erityisesti tieto myöhemmistä jäljennöksistä on hänen ansiotaan. Hausen viittaa usein Neoviukselta saatuihin tietoihin. Neovius pyrki myös etsimään arkistoista kadonneita asiakirjoja.⁷¹ Informantit ovat olleet Hausenille tärkeitä kokoamistyön aikana.

⁶⁷ Ur ett originalbref på pergament, företedt vid en ägodelningsrätts i Lojo sammanträde 1778, (meddeladt af kyrkoh. A. Neovius).” FMU 6409, VIII-osa, 1935.

⁶⁸ <http://extranet.narc.fi/DF/DFprojekti.HTM>, katsottu 11.8.2017.

⁶⁹ Pirinen 1947, 70–76.

⁷⁰ Konseptituomiokirjaan on joskus liitetty myös talonpojan oma alkuperäinen asiakirja, kun vanha asia on kirjattu tuomiokirjaan ja asianosaiselle annettu uusi kopio. Sähköposti Veli Pekka Toropaiselta 10.10.2017. Sähköposti kirjoittajan hallussa.

⁷¹ Neovius julkaisi myös lähdejulkaisun Alopaeus-suvun hallussa olleesta käsikirjoituskokoelmasta kirjoittaessaan jatko-osaa M. J. Alopaeuksen Borgå Gymnasii Historia -teokselle. Hän huomasi pian, ettei Porvoon tuomiokapitulin arkistossa enää ollut joitakin asiakirjoja, joita Porvoon piispa Magn. Jac. Alopaeus ja hänen poikansa tuomiorovasti ja professori Magnus Alopaeus olivat käyttäneet. Suvun merkkihenkilöiden kokoelma löytyi Porvoon tuomiorovasti tohtori Carl Elias Alopaeuksen (k. 1853) tyttärien luota ulkorakennuksen vintiltä 1889, kun Neovius oli osannut kysellä sen perään. Kokoelman osti löydön jälkeen Porvoon piispa Carl Henrik Alopaeus. Tämän kuoleman jälkeen hänen leskensä luovutti kokoelman Neoviukselle 1892. Neovius lahjoitti kokoelmasta Porvoon tuomiokapituliin sinne kuuluvia asiakirjoja. Kokoelman vanhimman osan oli kerännyt Leppävirran kirkkoherra rovasti Johan David Alopaeus (k. 1767). Neovius 1890–1891. Katso erityisesti esipuhe.

Tutkimukseni perusteella Hausenin aikana yksityisomistuksessa olleiden asiakirjojen löytymistä vaikeuttaa huomattavasti se, että asiakirjoja on siirretty julkisiin arkistoihin. Tieto siirrosta voi olla vaikea selvittää. Asiakirjat ovat olleet ei-julkisia, yksityisen hallussa, joten niiden sijainnin muuttumista ei omistaja ole ollut velvollinen selvittämään kenellekään. Yksityisomistuksessa olleet asiakirjat ovat olleet herkkiä tuhoutumiselle, sillä niitä eivät koske arkistokelpoisten tilojen vaatimukset. Niillä on myös ollut suuri mahdollisuus päätyä keräilijän kokoelmaan. Julkiseen arkistoon siirrettäessä arkiston virallinen nimeäminen ei ole ollut yksiselitteistä ja saattaa johtaa harhaan. Lisäksi useat yksityisarkistojen arkistoluettelot eivät ole selattavissa verkon kautta.

3.2 Kotimaan arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa säilytetyt

Muistiorganisaatioiden, kuten kirjastojen, museoiden ja erilaisten arkistojen kehittyessä ne tarjosivat ennen kaikkea vanhojen asiakirjojen säilymisen kannalta tärkeän suojapaikan. Siitä miksi asiakirja oli päätynyt juuri tiettyyn arkistoon, on usein ollut sattumanvaraista. Käsittelen muutaman esimerkin kautta museoiden ja kirjastojen sekä kaupunginarkistojen paikantamatta olleita keskiaikaisia asiakirjoja. Turun historiallisessa museossa säilytettiin Hausenin mukaan kolmea FMU:ssa mukana ollutta keskiaikaista dokumenttia: FMU 2938 ja FMU 2939 ja FMU 5440. Kadoksissa oleviin kuuluva FMU 5440 on Huittisissa 8.2.1510 päivätty raja-asiakirja. Hausenin tiivistelmän mukaan alkuperäinen pergamenttiasiakirja on Turun kaupungin historiallisessa museossa, minne sen on lahjoittanut Ylipenttilän tilan omistaja Huittisten Lauttakylästä.⁷² Asiakirja on Hausenin litteroima, joten hän on todennäköisesti nähnyt alkuperäisen. Hausen ei erittele missä kokoelmassa tai yhteydessä asiakirjaa Turun kaupungin historiallisessa museossa säilytetään.

Museosta siirrettiin vuonna 1995 arkistonhoitajan aloitteesta intendentin päätöksellä viisi asiakirjaa Kansallisarkistoon, niistä kaksi oli keskiaikaisia pergamenttiasiakirjoja. Keskiaikaisten asiakirjojen FMU-numerot on mainittu: FMU 2938 ja FMU 2939, molemmat päivätty 12.3.1454. Päätös oli perusteltu, sillä asiakirjat olisivat paremmin tutkijoiden käytettävissä arkistossa ja toisaalta arkistolaitoksella oli asianmukaiset säilytystilat pergamenttiasiakirjoille. Päätöspöytäkirjassa lueteltiin siirrettävät asiakirjat ja sen yhteyteen tehtiin Kansallisarkistossa

⁷² Laamanni Henrik Stensson asettaa rajan kahden Huittisten pitäjään kuuluvan takamaan (utmark) välille. ”Original på pergament i Åbo stads hist. museum, dit föräradt af ägaren till Ylipenttilä gård uti Lauttakylä i Hvittis socken.” *FMU 5440*, VII-osa, 1933.

vastaanottokuittaus.⁷³ Paikantamatta oleva keskiaikainen asiakirja FMU 5440 ei siis ollut mukana tuossa siirrossa vuonna 1995, eikä asiakirjan sijainnista ollut museokeskuksessa mitään tietoa. Arkistonhoitajan mukaan vanhoja asiakirjoja on Turun historiallisessa museossa kaikkiaan ollut vain nuo viisi, jotka kaikki päädyttiin siirtämään, eikä niille ollut asianmukaisia säilytystiloja. Siirretyt asiakirjat olivat löytyneet arkistosta 1980-luvun alussa sellaisista oloista, että oli ilmeistä, että ne olivat olleet vuosikymmeniä unohduksissa.⁷⁴

Tiedusteluni Kansallisarkistoon Turkuun vahvisti kuitenkin, että kadoksissa oleva asiakirja on heidän kokoelmissaan. Asiakirja oli siellä hyvin tunnettu, sillä kyseessä on arkiston vanhin asiakirja. Se on siirretty Turun historiallisesta museosta 29.3.1949 yhdessä lukuisten muiden vanhempien dokumenttien kanssa vuonna 1932 perustettuun Turun maakunta-arkistoon.⁷⁵ Arkistossa irralliset, usein yksittäiset, ilman arkistokokonaisuutta tai provenienssia olleet asiakirjat järjestettiin paikkakunnan nimen mukaan Topographica-sarjaan tai henkilön mukaan Biographica-sarjaan. Kokoelmat eivät ole Vakassa, vaan pääasiallisesti paperisten luetteloiden varassa.⁷⁶ Arkistosiirtoja voi tutkia Turun maakunta-arkiston arkiston reversaalien eli luovutusluetteloiden ja kartuntakirjojen avulla.⁷⁷ Osasta kokoelmiin kuuluvista aineistoista on myöhemmin muodostettu omia yksityisarkistoja, jolloin ne on viety myös Vakka-tietokantaan.

Kaupunginarkistoissa sijainneita asiakirjoja on paikantamatta. Yksi niistä on FMU 2557, Rauman kaupungin privilegiokirje vuodelta 1444. Hausen viittaa jäljennökseen Perinsköldin diplomatariumissa Ruotsin tiedeakatemian arkistossa, joka on painettu 1846 Arwidssonin Handlingar –lähdejulkaisussa.⁷⁸ Lisäksi hän mainitsee jäljennöksestä Städernas privilegier –jäljennös-kokoelmassa Ruotsin Valtionarkistossa. Se on julkaistu Sven Melleniuksen Turun Akatemiaan 1772 tekemässä väitöskirjassa.⁷⁹ Hausen on koonnut tiedot Arwidssonin tietojen pohjalta, mutta

⁷³ ”Asia: Eräiden Turun maakuntamuseon kokoelmissa olevien asiakirjojen luovuttaminen Kansallisarkistoon. Selostus: Turun maakuntamuseon kokoelmissa on keskiaikaisia ja 1600-luvun pergamenttiasiakirjoja, joiden säilyttäminen museon kokoelmissa ei ole välttämättä museotoimen tehtävä. Asiakirjojen siirtäminen julkisen arkiston kokoelmiin on myös tutkimuksen kannalta perusteltua. Kokoelmista tulee siirtää muualle seuraavat asiakirjat: Pergamenttiasiakirja 12.3.1454 (julkaistu FMU 2938), Pergamenttiasiakirja 12.3.1454 (julkaistu FMU 2939)... Asiakirjojen siirtämisestä on neuvoteltu Kansallisarkiston kanssa, joka on halukas ottamaan ne kokoelmiinsa.” Intendentin päätöspöytäkirja, § 54/INT. 23.3.1995, Turun maakuntamuseo. Luovutusasiakirja 24.3.1995, Kansallisarkisto.

⁷⁴ Turun museokeskuksen arkistonhoitaja, tutkija Henrik Swanljungin sähköposti 11.4.2017, tekijän hallussa.

⁷⁵ KA, Turku, Topographica-luettelo, Huittinen, ”Huittinen Matikkala. 8.2.1510. Pohjois-Suomen laamanni Henrik Steeninpoika vahvistaa rajankäynnin. (orig. pergamentilla) Edellämainitun asiakirjan siirsi Turun historiallinen museo maakunta-arkistoon 29.3.1949.”

⁷⁶ KA, Turku, asiakaspalvelu, Biographica ja Topographica –luettelot.

⁷⁷ KA, Turun maakunta-arkiston arkisto I, Bb Arkistojen kartuntaan ja poistoihin liittyvät luettelot 1932–1979, sarja jatkuu uudemmassa arkistossa (1980–).

⁷⁸ Handlingar I, 1846, 21–22. Riksantikvarieämbetets arkiv (RAA)

⁷⁹ Sven Mellenius (respondent), professor Johannes Bilmark: *Om sjöstaden Raumo, Åbo 1772*, 9. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fv-11477>

hänellä on jäänyt huomioimatta 1907 ilmestynyt Volter Högmanin väitöskirja, Rauman kaupungin historia, jossa asiakirjan facsimile on julkaistu. Högman myös mainitsee säilytyspaikaksi Rauman raatihuoneen arkiston.⁸⁰ Tässä tapauksessa ehkä kielimuuri on jättänyt Helsingin yliopistossa hyväksytyyn suomenkielisen väitöskirjan Hausenin huomion ulkopuolelle. Hausen on korjannut puutteen FMU-sarjan viimeisen osan lisäyksissä, jossa hän mainitsee Högmanin väitöskirjan ja siinä olevan facsimilen sekä kertoo alkuperäisen dokumentin sijaitsevan Rauman kaupunginarkistossa.⁸¹

Vaikka FMU 2557 on DF-hankkeen listan mukaan paikantamatta, mutta yhteydenotto Rauman kaupunginarkistoon osoittaa, että asiakirja on heillä privilegiokirjeiden kokoelmassa. Kaikki privilegiokirjeet ovat säilytyksessä kaupungintalon holvissa yhtenä kokonaisuutena, joten ne eivät ole fyysisesti osa arkistoa. Keskiaikaisia asiakirjoja on arkistossa useita. Ne on säilytetty ja konservoitu asianmukaisesti, mutta ilmeisesti asiakirjojen luetteloinnissa on puutteita ja siinä tarvittaisiin ehkä apua. Arkistot eivät välttämättä ole liittäneet asiakirjan metatietoihin FMU-numeroa, eikä henkilökunta ehkä osaa lukea keskiaikaista asiakirjaa.⁸² Volter Högmanin väitöskirjassa on valokuva myös Rauman kaupungin toisesta, varhaisemmasta privilegiokirjeestä vuodelta 1442, FMU 2457. Högman kirjoittaa, että ”molemmat nämät asiakirjat säilytetään Rauman raatihuoneen arkistossa.”⁸³ Hausen ei mainitse alkuperäisen sijaintia, ainoastaan Peringskiöldin diplomatariumin jäljennöksen ja maininnan Riksarkivetin Stedernas Privilegier –sarjassa olevasta jäljennöksestä. Hausen on korjannut myös tämän dokumentin osalta sijaintitiedon VIII-osan korjauksissa. SDHK-tietokannan mukaan alkuperäinen on Rauman kaupunginarkistossa. DF-tietokannan puutteelliset sijaintitiedot ovat voineet ehkä johtua hankkeen resurssien rajallisuudesta, jolloin yhteydenottoja ei ole pystytty tekemään. Kaupunginarkistojen arkistoluettelot eivät ole verkossa, vaan tiedustelu vaatii henkilökohtaisia yhteydenottoja.

FMU 1413, Porvoossa 16.11.1413 päivätty rajankäyntiasiakirja uuden ja vanhan kuninkaankartan välillä Porvoon pitäjässä, on jäänyt DF-hankkeessa paikantamatta. Hausen mainitsee, että alkuperäinen pergamenttiasiakirja on Porvoon lyseon kirjastossa. Kyseessä on Suomen vanhin julkinen kirjasto, perustettu jo 1728. Hausen on litteroinut asiakirjan ja kertoo, että sinettiä ei ole enää jäljellä. Porvoon lyseon historiallisesti merkittävästä kirjastosta tehdyissä julkaisuissa ja tutkimuksissa asiakirjaa ei mainita.⁸⁴ Tiedustelu Porvoon lukiolle tuotti kuitenkin positiivisen

⁸⁰ Högman 1907, 27–29. Valokuva asiakirjasta on väitöskirjan liitteenä.

⁸¹ FMU VIII, 1935, 534.

⁸² Rauman museon vs. museojohtaja Hanna-Leena Salmisen viesti 20.7.2017 ja Rauman kaupungin arkistosih-
teeri Mona Pirkkalaisen viesti 24.8.2017, sähköpostit tekijän hallussa.

⁸³ Högman 1907, 29 ja liitteet.

⁸⁴ FMU 1413, II-osa, 1915. Nyberg 1989, Nyberg 1991, 133; Nyberg 2002.

tuloksen: keskiaikainen asiakirja on koulun museokirjaston käsikirjoituskokoelmassa ja se on myös digitoitu.⁸⁵

Säilyttävän laitoksen nimen muuttuminen voi vaikeuttaa asiakirjan löytämistä. Porvoon kymnaasi oli perustettu jo 1723 Uudenkaupungin rauhassa rajan toiselle puolelle jääneen Viipurin kymnaasin jatkajaksi. Koulu-uudistuksessa 1872 siitä tuli Porvoon lyseo. Vuonna 1975 koulun nimeksi vaihtui Porvoon lukio eli Borgå Gymnasium.⁸⁶ Asianmukaisesti koulun arkisto on katkaistu ja Porvoon lyseon arkisto on luovutettu maakunta-arkistoon, nykyiseen Kansallisarkiston Hämeenlinnan yksikköön. Porvoon lyseon arkistosta etsijä ei asiakirjaa löydä, sillä se ei kuulu koulun arkistoon, eikä varsinaiseen kirjastoon, vaan kirjaston yhteydessä olevaan asiakirjakoelmaan. Kirjaston asiakirjakoelman luettelo ei ole avoimesti verkossa.

Asiakirjojen löydettävyys on kysymyksiä herättävää: pienen etsimisen jälkeen asiakirjat tuntuivat löytyvän, kun niitä osaa kysellä. Keskeinen ajatus onkin, onko arkistoissa keskiaikaisia asiakirjoja, jotka eivät ole FMU:ssa tai DF-tietokannassa? Miten ne olisivat löydettävissä? Asia tulisi ainakin systemaattisesti kartoittaa.

3.3 Ulkomaisista arkistoista etsittäviä

Paikantamatta olevissa asiakirjoissa on myös ulkomaisissa arkistoissa olleita asiakirjoja. Käsitelen tässä muutaman esimerkin kautta ongelmia, jotka mahdollisesti selittävät miksi asiakirjojen paikallistamisessa on ollut ongelmia. Samoja ongelmia tutkijalle tulee, kun hän yrittää etsiä alkuperäistä asiakirjaa ulkomaisista arkistoista.

Ruotsissa paikantamatta olevat asiakirjat ovat yksityisissä arkistoissa tai kunnallisissa arkistoissa. Jönköpingsin kaupunginarkistossa säilytetty asiakirja FMU 2276 on julkaistu FMU:ssa vain lyhyenä tiivistelmänä: ”Biskop Magnus af Åbo meddelar från Jönköping 1438 fyra dagars aflat för Själakapellet i Jönköpings kyrka. Original på perg. i Jönköpings stadsarkiv, anfördt i Handl. Rör. Sk. Hist. XXXII, sid. 414.”⁸⁷ Lähdesarja Handlingar rörande Skandinaviens historia on painettu vuosina 1816-1860 ja siinä on 40 osaa. Asiakirja on mukana myös ruotsalaisessa keskiaikaisten asiakirjojen tietokannassa SDHK:ssa (Svenskt Diplomatariums huvudkartotek). Siellä mainitaan, että asiakirja on ollut mukana myös (FMU:n julkaisemisen jälkeen) vuonna

⁸⁵ Tiedonanto Pasi Hynniselä Porvoon kaupunginkirjastosta/Uudenmaan maakuntakirjastosta 18.7.2017 ja 19.7.2017. Sähköpostit kirjoittajan hallussa.

⁸⁶ Nyberg 1991, 37, 151, 187.

⁸⁷ FMU 2276, osa III, 1921.

1937 julkaistussa teoksessa Svenska Medeltidsregister 1434–1441. Lisäksi mainitaan, että asiakirjasta on Kungliga Bibliotekissa historioitsija Nils Reinhold Brocmanin (1731–1770) tekemä myöhempi jäljennös. Hausen ei tätä mainitse.⁸⁸

Jönköpingsin kaupunginarkiston verkkosivujen mukaan heillä on aineistoa vasta 1800-luvun puolestavälistä lähtien. Tiedustelin kuitenkin arkiston verkkosivuilla olleen yhteydenottolomakkeen kautta olisiko heillä arkistossaan kyseinen keskiaikainen kirje tai olisiko heillä tietoa en nykyisestä sijainnista. Sainkin nopean vastauksen, että Jönköpingsin keskiaikaiset asiakirjat on siirretty maakunta-arkistoon (landsarkivet) Vadstenaan, joka on Riksarkivetin alainen. Vadstenan maakunta-arkistoon lähettämäni sähköpostitiedusteluun sain ensin arkiston automaattisen kiittauksen viestistä ja toivomuksen, että ensi kerralla käyttäisin heidän digitaalista tilauslomakettaan. Ehkä se olisi nopeuttanut tilauksen käsittelyä. Kymmenen päivän kuluttua kuitenkin sain vastauksen, jossa vahvistettiin asiakirjan olevan Vadstenan maakunta-arkistossa. Se on mahdollista maksua vastaan valokuvauttaa. Asiakirjalla on sama signum kuin SDHK:ssa, 22892.⁸⁹ Vaikka asiakirja on SDHK-tietokannassa, siitä ei ole siellä kuvaa. Lisäksi sen sijaintipaikaksi on SDHK-tietokannassa mainittu Jönköpings stadsarkivet.⁹⁰ Onkin mielenkiintoista, että Riksarkivetin alaisuudessa ylläpidetyssä SDHK-tietokannassa myös kansallisarkiston omassa yksikössä oleva asiakirjan tiedot ovat peräisin vanhasta lähdejulkaisusta ja vanhentuneet.

Esimerkkinä ruotsalaisissa yksityisarkistoissa olevista asiakirjoista otan Krapperupin kartanon arkistossa olleet kaksi asiakirjaa, jotka ovat FMU:ssa. FMU 2666 on päivätty Raaseporissa 8.6.1446. Se koskee maakauppoja Bölessä asuvan Ragnhild Niglisdotterin ja Viipurin, Hämeenlinnan ja Raaseporin linnanherran Kaarle Knuutinpojan välillä. Hausenin mukaan alkuperäinen pergamenttidokumentti oli Krapperupin kartanon arkistossa Ruotsissa. Siinä oli alun perin roikkunut viisi sinettiä, mutta niistä oli jäljellä vain kaksi. Asiakirjan takapuolella lukee: ”Smalandh”.⁹¹ Asiakirja on mukana SDHK:ssa, joka viittaa ainoana lähdejulkaisuna FMU:iin, mutta mainitsee lisäksi Riksarkivetin Codices C-sarjaan (RA 0301), jonka mukaan kopiota asiakirjasta säilytetään Riksarkivetissa.⁹²

⁸⁸ SDHK 22892. SDHK:n mukaan aneiden lukumäärä on 40: ”Biskop Magnus i Åbo ger 40 dagars avlat till dem som besöker själakapellet i Jönköpings kyrka.”

⁸⁹ Arkistonhoitaja Camilla Staran vastaus Landsarkivet i Vadstena 13.8.2018, sähköposti tekijän hallussa.

⁹⁰ ”or. perg. Jönköpings stadsarkiv”, SDHK 22892.

⁹¹ ”Original på perg. i arkivet på Krapperup gods i Sverige. Å ryggen läses, efter en längre, utplånad påskrift: Smalandh. Af ursprungliga fem sigill kvarhänga endast det 2:dra och det 4:de.” FMU 2666, III-osa, 1921. SDHK 24956.

⁹² SHDK 24956. C4, fol. 11v, 37, RA 0301. ”avskrift i Erik Eriksson /Gyllenstiernas kopiebok över Karl Knutssons jordebrev, s. 19 RA 0401”, C 4 on valokopiona Riksarkivetissa.

Toinen Krapperupin kartanon arkistosta peräisin oleva dokumentti on FMU 2675. Se on päivätty Turun linnassa 3.12.1446, eli samana vuonna kuin edellinen. Siinä Turun linnan päällikkö Magnus Gren vapauttaa ritari Gustaf Laurenssoinin ja Kalmarin raadin kaikista syytteistä koskien sitä, että he olivat rikkoneet suojeluslupauksensa, jonka he olivat hänelle antaneet. Asiakirjassa on ollut myös Turun raadin sinetti, mutta se on irronnut. Hausenin mukaan alkuperäinen pergamenttiasiakirja on Krapperupin kartanon arkistossa Ruotsissa. Hän mainitsee, että se on julkaistu vuosina 1820–1822 J. H. Schröderin lähdejulkaisussa *Monumenta diplomatica Suecana*.⁹³ Johan Henrik Schröder (1791–1857) julkaisi siinä parikymmentä keskiaikaista käsikirjoitusta, lähinnä Gyllenstiernan suvun arkistoista. Myös Krapperupin linna Skånessa kuului Gyllenstiernan suvulle.⁹⁴ Dokumentti on myös SDHK-tietokannassa, jonka mukaan alkuperäinen on Krapperupin arkistossa. SDHK:n mukaan FMU on ainoa lähdejulkaisu, joka on julkaissut dokumentin. Lisäksi mainitaan, että lähteestä on tehty keskiajan jälkeen jäljennös, jota säilytetään Uppsalan yliopiston kirjastossa.⁹⁵ Sitä Hausen ei ole maininnut, joten hän ei ehkä ollut siitä tietoinen.

Krapperupin linna on Skånen vanhimpia säterikartanoita, vanhimmat osat ovat peräisin 1300-luvulta. Linnan koko kasvoi 1600- ja 1700-luvuilla ja 1800-luvulla se siirtyi Gyllenstierna-suvun haltuun. Kartanoa ylläpitää Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen, joka rahoittaa muun tutkimuksen ohella myös kartanon historian tutkimusta. Yksityisarkistoksi Krapperupin arkisto onkin poikkeuksellisen julkinen, sillä on verkkosivut ja sähköpostiosoite yhteydenottoja varten. Lähetin viestin sähköpostiosoitteeseen, jonka sain säätöön verkkosivulta. Tiedustelin, onko kartanon arkisto vielä kartanossa ja ovatko nämä asiakirjat siellä. Vastaus tuli nopeasti, jo seuraavana päivänä: asiakirjat ovat Krapperupin kartanolinnan arkistossa ja ne on kuvattu. Kesäajasta johtuen asiaan voitaisiin palata kuitenkin vasta syksyllä.⁹⁶

Norjan Riksarkivetissa säilytetty FMU 2151 on ainoa toisesta kansallisarkistosta peräisin oleva asiakirja, jota ei ole paikannettu. Kansallisarkistojen välinen yhteistyö tuntuu toimivan hyvin etenkin Suomen ja Ruotsin välillä. Asiakirja on FMU:ssa vain lyhyenä tiivistelmänä. Uppsalan arkkipiispa Olof, Turun piispa Maunu ja yhdeksän muuta piispaa kolmesta pohjoismaasta il-

⁹³ "Original på perg., i arkivet på Krapperup gård i Sverige, tryckt af J. H. Schröder uti Monum. Depl. Svec. (pars IX) sid. 70. Signeten bortfallna." FMU 2675, III-osa, 1921.

⁹⁴ Schröder työskenteli Uppsalan yliopistossa, ensin rahakabinetin prefektinä vuodesta 1820 ja muinaismuistojen prefektinä 1832 lähtien. Hän oli vastuussa yliopiston kirjastorakennuksen teettämisestä 1817–1834. Ulf Göransson: Johan Henrik Schröder, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6404>, Svenskt biografiskt lexikon, katsottu 4.5.2017.

⁹⁵ SDHK 25040; C 4 fol 41v, RA 0301; E 174, f. 37 f., Uppsala Universitetsbibliotek. Valokopio Riksarkivet.

⁹⁶ Intendentti Ritwa Herjulfsdotter, Gyllengrenska Krapperupsstiftelsen 23.7.2018, sähköposti tekijän hallussa.

moittavat Tukholmassa 14. päivänä lokakuuta 40 päivän aneet kaikille niille jotka tiettyinä päivinä käyvät Pyhän Olavin kirkossa Eidsbergissa Oslon hiippakunnassa. Hausen mainitsee, että asiakirja on litteroitu Diplomatarium Norwegicumissa Norjan Valtionarkistossa olevan alkupe-
räisen pergamenttiasiakirjan mukaan.⁹⁷ Diplomatarium Norwegicum II on painettu vuonna 1853, 22-osainen sarja vuosina 1840—1991. Se löytyy myös verkosta norjalaisten yliopistojen alaisuudessa toteutettuna osana Dokumentasjonsprojektet-tietokantaa.⁹⁸

Tiedustelin ruotsiksi Norjan Riksarkivetin verkkosivun yhteydenottolomakkeen kautta, onko heillä kyseinen asiakirja. Ensin sain viestivahvistuksen ja neljän päivän kuluttua norjankielisen vastauksen. Asiakirja on Norjan Valtionarkistossa sen asiakirjakokoelmassa, ”i Riksarkivets diplomsamling”. Sen arkistotunnus on ”NRA dipl. perg. 1435 okt. 14”. On myös mahdollista käyttää tietokannan osoitetta ASTA: RA/EA-5965/F01/L0302/0001. Virkailija oli ottanut asiakirjan molemmista puolista kuvat kännykkäkameralla. Sain kaksi viikkoa voimassa olevan linkin kuviin. Kuvien resoluutio riitti hyvin niiden tarkasteluun tietokoneen ruudulta. Mikäli tarvitsisin julkaisukelpoisen kuvan, se olisi maksullinen.⁹⁹ Syytä siihen, että dokumentti oli kadonneiden listalla, en tiedä. Asiakirja on mukana Arkivportalen-tietokannassa, joka kuitenkin on hieman vanhempi ja vaikeaselkoisempi kuin esimerkiksi DF-tietokanta – ja norjankielinen. Siinä ei ole asiakirjojen kuvia.

Baltian ja Suomen linnojen ja kaupunkien väliset yhteydet olivat keskiajalla vilkkaat. Niinpä erityisesti Tallinnassa on runsaasti Suomea koskevaa keskiaikaista aineistoa. Yksi paikantamatta jääneistä on Tallinnan kaupunginarkistossa ollut asiakirja, FMU 1554. Se on ritari Krister Niklissonin Viipurista Liivinmaan ritarikunnan päällikölle lähettämä, 1.2.(1419) päivätty kirje. Kirje on ollut liitteenä toisessa kirjeessä (FMU 1556), jonka Liivinmaalainen ritarikunnan päällikkö on lähettänyt Tallinnan raadille 17.2.1419. Hausenin mukaan molemmat asiakirjat ovat sijainneet Tallinnan kaupunginarkistossa, ”Original på papper i Revels stadsarkiv”. Hausen mainitsee, että kirje on julkaistu myös LECUB:ssa ja Sv. Dipl -lähdejulkaisussa.¹⁰⁰ Svenskt Diplomatarium viittaa LECUB:iin.¹⁰¹ Tiedustelin asiakirjaa Tallinnan kaupunginarkistosta sähköpostilla. Englanninkielinen vastaus tuli muutamassa päivässä: asiakirja on Tallinnan kaupunginarkistossa, sen signum on TLA.230.1.BC.36a (page 23). Sain myös linkin AIS-tietokannan verkkosivulle, josta asiakirja löytyy, sekä pdf-liitetiedostona kuvan asiakirjasta. Tietokannasta

⁹⁷ ”Efter orig. på perg., i norska riksarkivet, tryckt i Dipl. Norveg. II, n:o 721.” FMU 2151, III-osa, 1921.

⁹⁸ https://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/diplom_vise_tekst_2016.prl?b=1845&s=n&str=

⁹⁹ Sähköpostiviesti Norjan Riksarkivetistä 27.7.2018, sähköposti tekijän hallussa.

¹⁰⁰ ”Original på papper i Revels stadsarkiv, här aftryckt från LEC. Urkdb. V, n:o 2,299. Tryckt äfven i Sv. Dipl., ser. II, n:o 2,588.” FMU 1556, II-osa, 1915.; LECUB V, n:o 2295 ja LECUB V n:o 2299, 1867, s. 455-456; SD 2588.

¹⁰¹ ”Bunge: Liv-, Esth- und Curl. Urkundenbuch V, 455-456.” Sv. Dipl. 2588, 1419 d. 17 Febr.

hakeminen on huomattavasti vaikeampaa kuin DF-tietokannasta. Tietokannassa ei ole asiakirjoja kuvattuna. Sain myös toisen kirjeen, FMU 1556:n, tiedot ja valokuvan, kun sitäkin tiedustelin, sillä DF-tietokannan mukaan sijaintitietoina on Hauseniin viitaten Tallinna linnaarhiiv, mutta kokoelma oli vielä tarkentamaton. Asiakirjan signum on TLA.230.1.BB 24 I (5) (page 73).¹⁰²

Kaksi muuta paikantamatta olevaa asiakirjaa, FMU 480 ja FMU 488, ovat Hausenin mukaan olleet Tallinnassa virolaisen ritarihuoneen arkistossa. FMU 480 on päivätty 5.9.1343. Siinä Ruotsin kuningas Magnus solmii rauhan Viron ja Tallinnan kaupungin kanssa. Asiakirja on jäljennetty pergamentille Das rothe Buch -kirjaan. Asiakirja on julkaistu Hausenin mukaan aikaisemmin Sv. Dipl ja Sverges Traktater sekä LECUB-lähdejulkaisuissa.¹⁰³

FMU 488 on päivätty 15. elokuuta 1344 Laholmissa. Siinä kuningas Magnus valtuuttaa arkipiispa Hemmingin ja muutamia ritareita solmimaan rauhan virolaisten kanssa. FMU:n mukaan asiakirja on julkaistu aiemmin Sv. Dipl. lähdejulkaisussa, LECUB:ssa ja Sv. Traktater-sarjoissa.¹⁰⁴

FMU:ssa molempien sanotaan olevan ”i estländska riddarhusets arkiv i Reval”. Ritarihuoneen toiminta päättyi Viron itsenäistyttyä 1920. Mihin arkisto siirrettiin? Tiedustelin asiaa sähköpostilla ensin Tallinnan kaupunginarkistosta. Sieltä kerrottiin arkiston olevan Viron kansallisarkistossa, nimeltään Eestimaa rüütelkonna archive. Tiedustelin arkistoa Viron kansallisarkistosta, joka suositteli käyttämään etsinnöissä AIS-tietokantaa (Archival Information System), jossa kaikki asiakirjat ovat.¹⁰⁵ Tietokannassa ei kuitenkaan ole asiakirjojen valokuvia. FMU 488 löytyikin saksankielisellä nimellä ”Urkunde des Königs Magnus von Schweden, Norwegen und Schonen über die dem Erzbischof von Upsala, Hemmingus, und seinen Räten erteilte Vollmacht, in seinem Namen mit den Herren in Estland über die zwischen beiden Teilen schwebenden Differenzen zu unterhandeln und solche allendlich zu erledigen. Vom Siegel nur ein Rest vorhanden. Lateinisch”.¹⁰⁶ Sain linkin SAAGA-portaaliin, Viron Rahvusarhiivin ylläpitämään digitoitujen asiakirjojen kokoelmaan, johon dokumentti oli jo digitoitu.¹⁰⁷

¹⁰² Sähköpostiviesti Tallinnan kaupunginarkiston arkistonhoitaja Martin Kakk, 24.7.2018 ja 3.8.2018, sähköpostit tekijän hallussa.

¹⁰³ ”Avskrift på pergament i ”Das rothe Buch” i estländska riddarhusets arkiv i Reval. Sv. Dipl. V n:o 3728. Sv. Trakt. II n:o 262. LEC. Urkdb. II n:o 817.” FMU 480, 5.9.1343, I-osa, 1910.

¹⁰⁴ ”Original på pergament i estländska riddarhusarkivet i Reval. Sv. Dipl. V n:o 3817, LEC. Urkdb. II n:o 824. Se Också Sv. Trakt. II n:o 276.” FMU 488, I-osa, 1910.

¹⁰⁵ <http://ais.ra.ee/>

¹⁰⁶ 15.08.1344, EAA.854.2.15.

¹⁰⁷ Saagaan voi tutustua osoitteessa <http://www.ra.ee/dgs/explorer.php>

Toinen asiakirja, FMU 480 taas jäi löytymättä. Henkilökunta arveli, että se saattaisi olla kotelossa, jolla on yleisempi otsikko, eikä dokumenttia voi päätellä luettelosta.¹⁰⁸ Diplomatarium Suecanum eli Svensk diplomatarium, jossa asiakirja oli painettu jo 1829, sisältää myös lyhyen selvityksen Das rothe Buch -kirjasta, joka on ollut punaruskea nahkakantinen kirja. Lähdejulkaisussa on huomautettu, että asiakirjat on käännetty latinasta alasaksaksi. Lisäksi mainitaan, että dokumentin jäljennös on Rigsarkivetissa Kööpenhaminassa säilytettävässä jäljennyskoelmassa Diplomatarium Langebeckissa, jonka on koonnut tanskalainen historioitsija Jakob Langebek (1710-1775) 1700-luvun puolessa välissä.¹⁰⁹

Hansakauppiaiden vuoksi myös Saksan kaupunginarkistoissa on Suomea koskevaa aineistoa. FMU 123 on päivätty Tärnössä 20.7.1261. Siinä Birger Jaarli myöntää Hampurin kaupungin kauppiaalle samanlaisen kauppavapauden Ruotsin kaupunkeihin kuin siihen asti oli ollut Lyypekillä. Asiakirjaa ei ole FMU:ssa litteroitu, vaan Hausen on tehnyt siitä tiivistelmän. Hän mainitsee, että alkuperäinen pergamenttiasiakirja on Hampurin kaupunginarkistossa ja lisäksi että asiakirja on painettu Sverges traktater ja Svenskt Diplomatarium -lähdejulkaisussa.¹¹⁰ Svenskt Diplomatarium eli Diplomatarium Suecanum -lähdejulkaisussa asiakirja on litteroitu kokonaisuudessaan jo vuonna 1829. Siinä ei viitata aikaisempiin lähdejulkaisuihin, jos sellaisia on ollut, eikä mainita arkistoakaan. Asiakirjan sisältö on tiivistetty lauseeseen ”Birger Jarls Privilegier för Handlande från Hamburg.” ja lisäksi viite ”K. i. 2: 49.”, jonka merkitys jäi epäselväksi.¹¹¹

Hausenin mainitsi, että Sverges traktater –sarjassa asiakirja on vuonna 1877 kokonaisuudessaan litteroitu ja alkuperäisen dokumentin mainitaan olevan Hampurin kaupunginarkistossa. Siinä ei viitata aikaisempiin lähdejulkaisuihin, vaan Hampurin kaupunginarkiston originaaliin, josta mainitaan, että siinä roikkuu yhä sinetti, joskin vahingoittuneena.¹¹² Ruotsin Riksarkivetin SDHK-tietokannassa mainitaan, että asiakirja on julkaistu myös Hamburgisches Urkundenbuchissa, joka on painettu 1842. Siinä litterointi mainitaan tehdyn alkuperäisestä asiakirjasta,

¹⁰⁸ Viron kansallisarkiston arkistonhoitaja Leeni Sepping 6.8.2018, sähköposti tekijän hallussa.

¹⁰⁹ ”Denna codex i liten folio, innehållande privilegier m. m. för Estland, skrifven i 16:de seklet, har 50 signerade och 4 osignerade pergamentsblad samt vid slutet 4 blad af papper. Bandet af trä är öfverdraget med pressadt rödbrunt läder (hvar namnet ”Das rothe Buch”) med messingsbeslag. Det här ofvan intagna dokumentet är utan tvifvel öfversatt från Latinska språket. I Kongliga Danska Geheime Archivet i Köpenhamn finnes i Diplomatar. Langebek. en afskrift af samma dokument från Collectan. Livon. v. d. Hardt, I: p. 542 i Riga, hemtad ur Das rothe Buch, ehuru språket blifvit betydligt uppblandadt med Högtyska ord.” Sv. Dipl. 3728.

¹¹⁰ ”Original på perg. i Hamburgs statsarkiv, tryckt i Sv. Trakt. I, n:o 109, äfvensom, efter ett äldre aftryck, i Sv. Dipl. I, n:o 473.” FMU 123, I-osa, 1910.

¹¹¹ Sv. Dipl. I, 473, 1829.

¹¹² Sverges Traktater med främmande magter I (822—1335), Stockholm 1877, 109.

jonka sijainnista ei lausuta tarkemmin. Ilmeisesti kaikki Hamburgisches Urkundenbuch -lähdesarjan asiakirjat ovat Hampurin kaupunginarkistosta, joten viittasin myös siihen.¹¹³

SDHK:n tietokannassa Hamburgisches Urkundenbuch lyhennetään ”Hamb. UB”, Hampurin kaupunginarkistossa taas HUB. Hamburgisches urkundenbuch –sarjaa ei pidä sekoittaa Hansisches Urkundenbuch –sarjaan, joka voitaisiin lyhentää samalla tavalla. Asiakirja on litteroitu myös Hansisches Urkundenbuch –lähdesarjan ensimmäiseen osaan, joka on painettu vuonna 1876. Siinä mainitaan, että alkuperäinen on Hampurin kaupunginarkistossa, ilmeisesti lisätietona tarkempi sijainti ”aus Stadtarchiv zu Hamburg, Trese J n. 11” ja mainitaan että sinettejä on vain yksi. Lisäksi mainitaan aikaisemmat lähdejulkaisut: ”Hamb UB, Liljegren, Dipl. Suecan 1. N. 473”¹¹⁴ Liljegren saattaa olla kirjoitusvirhe tai Lindenbrogius-nimen toinen muoto. Dokumentti on mukana myös SDHK-tietokannassa, jossa mainitaan, että asiakirja on painettu jo vuonna 1709 E. Lindenbrogiuksen kirjassa *Scriptores Rerum Germanicarum Septentrionalium vicinorumque Populorum*. Siinä on viite 2:49, joka on sama kuin Diplomatarium Sveciumissa mainittu.¹¹⁵

Alkuperäinen asiakirja on myös valokuvattu ja julkaistu vuonna 1940 teoksessa *Hanse, Downingstreet und Deutschlands lebensraum*.¹¹⁶ SDHK:ssa luetellaan myös kirjallisuutta, jossa asiakirjaa on kommentoitu.¹¹⁷ Asiakirja on siis todistettavasti ollut kuvattavana vuonna 1940. Hampuri kärsi pahoja vaurioita ilmapommituksissa toisen maailmasodan aikana ollen yksi liittoutuneiden ilmapommitusten keskeisiä kohteita 1943. Hampurin kantakaupungissa ei ole juuri säilynyt rakennuksia sotaa edeltävältä ajalta. Ajattelin, että olisi mahdollista, että myös arkisto on kärsinyt. Otin yhteyttä Hampurin kaupunginarkistoon sähköpostilla 5.3.2018 ja tiedustelin asiakirjaa. Kolmen kuukauden kuluttua sain saksankielisen vastauksen englanninkieliseen tiedusteluuni: asiakirja löytyi heiltä, vaikka arkistonhoitaja sanookin suuren osan keskiaikaisia asiakirjoja tuhoutuneen kaupunkipalossa vuonna 1842. Sota-ajan tuhoista hän ei maininnut. Arkiston tietokanta ei ole verkossa asiakkaiden käytössä, mutta arkistonhoitaja lähetti kuvakaappauksen tietokannasta metatietoineen. Hän tunnistaa asiakirjan oikeaksi päiväyksen ja lähdejul-

¹¹³ ”Aus dem Originale, welchem das Reitersiegel des Herzoges Byrger anhängt.” Hamburgisches Urkundenbuch, erster band, 1842, uusittu painos 1907, DCLVIII, 20.7.1261.

¹¹⁴ ”aus Stadtarchiv zu Hamburg, Trese J n. 11”, Hans. UB 565, 1261 Juli 20, 1876.

¹¹⁵ E. Lindenbrogius, *Scriptores Rerum Germanicarum Septentrionalium vicinorumque Populorum*, ed. J.A. Fabricius (Hamburg 1706), 2:49.

¹¹⁶ *Hanse, Downing Street und Deutschlands Lebensraum 1940*, 72-73 (kuvaliite).

¹¹⁷ SDHK 799. „Litteratur och kommentar: Brevet avbildat i *Hanse, Downing Street und Deutschlands Lebensraum* (Berlin 1940), mellan s. 72 och 73. -- Se V. Niitemaa, *Das Strandrecht in Nordeuropa im Mittelalter* (Helsinki 1955), s. 32. Se även A. v. Brandt, HT 1953, s. 223 (samt svar av K. Kunlien i HT 1954) med vidare litteraturhänvisningar. -- Finsk översättning i *Historian Aitta*, XXI (1989), s. 85.”

kaisuviittaukseni perusteella. Tietokantaan on kirjattu ainoastaan Hamburgisches Urkundenbuch –lähdejulkaisun tiedot, ei muiden lähdejulkaisujen.¹¹⁸ Vastauksen pitkä odottamisaika tekee alkuperäisten asiakirjojen metsästyksen vaikeaksi, ja se, että vastauksen saamisesta ei ylipäätään ole takeita. Parhaiten etsintätyö etenee menemällä paikan päälle, mikä itselleni ei ollut mahdollista.

Venäjän arkistoissa on muutama asiakirja, joiden sijainti on jäänyt varmistamatta. Hausenilla itsellään ei ollut läheisiä yhteyksiä Venäjälle, pikemminkin päinvastoin.¹¹⁹ Asiakirjatiedot ovat kaiketi tulleet jonkun toisen välityksellä, vaikka Hausen ei olekaan sitä maininnut. Erityisesti dosentti Johan E. Waaranen työskenteli Venäjän arkistoissa. Venäjä on hankala lähestyttävä paitsi kielisyydestä, myös yhteistyöverkoston puuttumisen ja tutkimuskontaktien vähyyden vuoksi. Kansallisarkisto on sopinut arkistoyhteistyöstä Venäjän arkistojen kanssa jo vuonna 2005. Tavoitteena on hankkia Venäjän arkistoissa säilytettäviä Suomea koskevien asiakirjojen digitaalisia kopioita ja edistää näiden asiakirjojen monipuolista tutkimuskäyttöä.¹²⁰ Yhteistyöstä ei vaikuta olevan kuitenkaan hyötyä yksittäiselle tutkijalle, mahdollisesti resurssipulan vuoksi, ainakaan itse en saanut yhteyshenkilöltä vastausta avunpyyntötiedusteluuni.

FMU 1822 on päivätty Roomassa 23.12.1426, kirjoittajanaan Aletin piispa, joka oli paavin asialla, aiheenaan Riian kirkon asema suhteessa Saksalaiseen ritarikuntaan. Hän kirjoitti lukuisalle vastaanottajajoukolle, mm. kuningas Erik Pommerilaiselle ja arkkipiispoille ja piispoille. Kirjeestä on oletettavasti siis ollut useita kappaleita. Dokumentti on julkaistu FMU:ssa vuonna 1915 vain tiivistelmänä. Hausenin viittauksen mukaan alkuperäinen asiakirja on Pietarissa Keisarillisessa kirjastossa. Keisarillista kirjastoa ei enää ole, mutta todennäköisesti kyseessä on nykyinen Kansalliskirjasto Pietarissa. Lähetin Venäjän keisarillisen kirjaston englanninkielisillä verkkosivuilla olevan englanninkielisen yhteydenottolomakkeen kautta kyselyn englanniksi (26.2.2018), mutta en ole saanut siihen vastausta. Hausen mainitsee myös, että asiakirja on julkaistu Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuchissa.¹²¹ On todennäköistä, että Hausen ei ole itse nähnyt alkuperäistä asiakirjaa, vaan on ottanut tiedot mainitusta vanhemmasta lähdejulkaisusta. Dokumentti on julkaistu vuonna 1881 LECUB-lähdejulkaisussa, mutta vain saksankielisenä tiivistelmänä. Päiväys on suora lainaus latinaa, samoin muutama lyhyt suora lai-

¹¹⁸ Volker Reißmann, Staatsarchiv Hamburg, 31.5.2018, sähköposti tekijän hallussa.

¹¹⁹ Hausen oli pitkään ärsyttänyt korkeita venäläisiä virkamiehiä Suomen erityisaseman puolustajana. Hän joutui eroamaan virastaan 1916 julkaistuaan niteen *Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808–1809*. Lybeck 2016, 271–272.

¹²⁰ <http://www.arkisto.fi/fi/kansallisarkisto-10/hankkeet/venaetae-yhteistyoe> (Luettu 23.3.2017.)

¹²¹ "Original på perg., med underhängande sigil, i kejsrerl. Biblioteket i S:t Petersburg, tryckt i LEC. Urkdb. VII, n:o 551." FMU 1822, 23.12.1426, II-osa, 1915.

naus tekstistä. Hausen on todennäköisesti tehnyt oman tiivistelmänsä tämän saksankielisen tiivistelmän perusteella. Lainausten pohjalta voi arvata, että alkuperäinen kirje on latinaksi. LECUB-lähdejulkaisun mukaan asiakirja on Pietarin keisarillisessa kirjastossa.¹²² Lyhenteet tekevät tulkinnasta vaikeaa, mutta tulkitsin niin, että etsimäni kirje on jäljennettynä (”transsumirt”) samassa lähdesarjassa julkaistussa kirjeessä numero 696, jota säilytetään Ruotsin valtioarkistossa Tukholmassa. LECUB:ssa on lisäksi viittaus vanhempaan lähdejulkaisuun, C. Schirrenin *Verzeichniss livländischer Geschichts-Quellen in swedischen Archiven und Bibliotheken* -julkaisuun vuodelta 1861, jossa molemmat kirjeet on julkaistu.¹²³ Schirrenin lähdejulkaisun ensimmäinen vihko pitää sisällään Ruotsin Valtionarkistossa olevat pergamenttiasiakirjat, jotka käsittelevät Liivinmaata. Hausen ei mainitse jostain syystä Riksarkivetissa olevaa kopiota, joten hän ei ehkä ollut siitä tietoinen. Tästä voisi päätellä, että saksankielinen käännös LECUB:ssa olisi julkaistu C. Schirrenin lähdejulkaisun perusteella, eikä itse alkuperäisen dokumentin perusteella. Oletamus osoittautui kuitenkin vääräksi. Asiakirjoja ei ole Schirrenin vuoden 1861 lähdejulkaisussa litteroitu, vaan niistä mainitaan vain lyhyesti tiedot. Lähdeviitteet mainitaan lukuisten lyhenteiden avulla. Kirjassa ei (alussa eikä lopussa) ole lyhenteiden selityksiä.

Tiedustelin Riksarkivetista sähköpostitse, onko siellä asiakirja, johon Schirrenin teos viittaa. Asiakirja löytyi arkistosta, vaikkei sitä ollut tietokannassa SDHK:ssa. Arkistonhoitaja mainitsi kirjeen kuuluvan Balttilaisten keskiaikaisten kirjeiden kokoelmaan. Hän löysi kirjeen arkistosta ja kertoi että kokoelmatiedot olivat ”Utländska pergamentbrev Estland och Livland, referenskod SE/RA/0104/0104.01”. Kirjeessä on myös vidimaatio, eli jäljennös on oikeaksi todistettu. Asiakirjaa ei ollut digitoitu, joten se kuvattiin. Mainittakoon vielä, että yksi Riksarkivetin sähköposteista ei tullut koskaan minulle perille, mikä selvisi, kun tiedustelin uudelleen asiaa. Riksarkivet toivoo myös saavansa tiedon, mikäli löydän alkuperäisen asiakirjan Venäjältä.¹²⁴ Tätä Riksarkivetissa olevaa asiakirjaa ei siis ollut FMU:ssa, DF:ssa eikä edes SDHK:ssa, vaikka se oli julkaistu LECUBissa ja Schirrenin lähdeteoksessa.

¹²² ”P, P1 Kaiserl. Oeffentl. Bibliothek zu St Petersburg, 2 Origg. Perg., mit anhangenden Siegel. S Reichs A. zu Stockholm, transsumirt in n. 696. Verz.: nach S Schirren, Verzeihniss livländ. Gesh.-Quellen S.12 zwischen n. 114 und 115. ” Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch, Abt. I., band 7. 1423 Mai -1429 Mai, 1881 Riga.

¹²³ Shirren: Verzeichnis livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken, 1861. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.I0053300810;view=1up;seq=32>

¹²⁴ Riksarkivet, Svenskt Diplomatarium, Oliver Blomqvist, 8.3.2018, 16.3.2018 ja 20.3.2018, sähköpostit tekijän hallussa.

Tieto Venäjän keisarillisessa kirjastossa olevasta asiakirjasta jää vielä auki. Yksikään lähdejulkaisu ei kerro, että asiakirja olisi jäljennetty siellä olevasta kappaleesta, eikä varmuutta ole milloin siihen on suoraan viitattu. Vanhin viite oli Schirrenin lähdejulkaisu vuodelta 1861, mutta senkin tieto vaikuttaisi olevan vanhempi, eikä suoraan kirjastoon liittyvä.

Toinen Venäjällä oleva paikantamaton dokumentti on FMU 5652. Se on päivätty ”Suuressa Novgorodissa” 9. päivänä toukokuuta 1513. Asiakirjassa on uusittu ja vahvistettu Ruotsin ja Venäjän välillä tehty vuoden 1510 rauha, joka oli solmittu 25.3.1510. Asiakirja on FMU:ssa kokonaisuudessaan litteroitu sekä venäjäksi että ruotsiksi. Hausenin mukaan venäjänkielinen on Ruotsin puolelta annettu kappale, jota säilytetään Venäjän ulkoministeriön arkistossa Moskovassa, ”utrikeskommisariatets arkiv i Moskva”. M. Akiander on julkaissut siitä Hausenin mukaan ”epätäydellisen” käännöksen Suomi-lehdessä 1848.¹²⁵ O. S. Rydbergin kokoamassa Sverges Traktater -sarjassa 1895 julkaistuna venäjänkielinen asiakirja on käännetty ruotsiksi, käännöksen on tehnyt M. Akiander, joka oli aiemmin julkaissut käännöksen paitsi Suomi-lehdessä, myös vuotta myöhemmin 1849 lähdekokoelmassaan *Utdrag ur Ryska Annaler*. Se on julkaistu myös venäläisessä lähdejulkaisussa Moskovassa 1894, mutta venäläistä lähdejulkaisua Svenska Traktater ei mainitse. Alkuperäisen pergamenttiasiakirjan mainitaan olevan pahoin vaurioitunut.¹²⁶ Venäjän ulkoministeriön arkiston löytäminen ja lähestyminen ei onnistunut, sillä yhteydenotto Venäjälle on ylipäättään vaikeaa, jos ei osaa kieltä. Venäjällä olevien asiakirjojen paikantaminen osoittautui hyvin vaikeaksi.

Ulkomaisista arkistoista asiakirjaa etsiessä ongelmallisinta on sähköpostin epävarmuus, tietokantojen puuttuminen, kieliongelmat ja tiedustelujen hitaus. Tiedusteluja ulkomailta, yleensä kuntien tai kaupunkien arkistoista, auttoi jos osasi paikallista kieltä ja pystyi viittaamaan alueen omaan lähdejulkaisuun, jossa asiakirja oli julkaistu. Useista ulkomaisista arkistoista en saanut vastausta lainkaan.

4. Syitä paikantamisen vaikeuksiin

4.1 Riittämättömät kokoelmatiedot

Reinhold Hausenin viittaukset alkuperäiseen dokumenttiin ja sen sijaintiin ovat usein puutteelliset. DF-tietokantaprojektissa työskennelleet Lauri Leinonen ja Seppo Eskola mainitsevat

¹²⁵ FMU 5652, (9). 5. 1513, VII-osa, 1933.

¹²⁶ ”af en i ryska Utrikesministeriets arkiv i Moskva befintlig samtidig rysk text på pergament, på flera ställen skadad.” Sverges traktater, nr. 581, III, 1895. Matth. Akiander: Utdrag ur ryska Annaler, Helsingfors 1849, 167-168. ”Urkunden förvaras i Moskowska archivet.”

Hausenin käyttämien lähdeviitteiden olevan kuuluisia epätarkkuudestaan, kuten ”*Original på papper i Finlands Riksarkiv*.”¹²⁷ Hausen usein viittaa vain säilyttävään arkistolaitokseen, eikä tarkemmin erittele kokoelmaa sen sisällä.

On merkillepantavaa, ettei Hausen itse viitannut edes Valtionarkiston kokoelmiin niiden kokoelmanimellä, vaikka ne olivat hänelle hyvin tuttuja. Herääkin kysymys, oliko kokoelmilla tuolloin nimiä, joihin viitata. Dosentti E. J. Grönblad järjesti voudintilit ja Suomen alueita koskevat dokumentit aikajärjestykseen ja linnalääneittäin. K. A. Bomansson saattoi loppuun Grönbladin työn läänintilien osalta noudattaen samoja periaatteita. Järjestetyn materiaalin eli sarjojen ulkopuolelle jääneet aineistot koottiin omiksi laajemmiksi kokonaisuuksikseen.¹²⁸ Bomansson jakoi Ruotsin vallan aikaiset asiakirjat kymmeneen ryhmään, joista keskiaikaisia oli yhdessä, ”III Acta Historica 1295–1836” –kokoelmassa.¹²⁹ Reinhold Hausen jatkoi työtä ja kokosi ensimmäisen painetun Valtionarkiston arkistoluettelon 1883. Hausenin julkaisemassa luettelossa pääryhmiä on 16. Niistä keskiaikaisia asiakirjoja oli kahdessa sarjassa. Sarja ”D. Asiakirjoja ja tilejä 1316–1798” oli pääosaltaan Moskovasta siirrettyjä isonvihan ja pikkuvihan aikaisia asiakirjoja ja Viipurin kuvernementin asiakirjoja vuoteen 1798. Pääosa keskiaikaisista asiakirjoista oli sarjassa ”P. Acta Historica”, joka jakaantui kahteen alaryhmään. Toiseen kuuluivat alkuperäisasiakirjat ja vanhat jäljennökset ja toiseen uudemmat jäljennökset. Edelliseen ryhmään kuuluivat Bomanssonin keräämät, C.A. Gottlundilta lunastetut, Fredrik Cygnaeuksen kuolinpesästä ja joitakin myös yksityishenkilöiltä lahjoituksina tai lunastettuna saatuja asiakirjoja. Jälkimmäiseen kuuluivat Valtionarkiston toimesta kopioidut asiakirjat, mm. Grönbladin, Waarasen, Furu-hjelmin, Bomanssonin ja Hausenin tekemät jäljennökset.¹³⁰

Hausenin viittauksissa usein keskeistä on asiakirjan materiaalin nimeäminen ”på pergament”, ”på papper”. Tämä selittyy sillä, että Valtionarkistoon päätyneet keskiaikaiset irralliset kirjeet muodostettiin kahdeksi kronologiseksi kokoelmaksi: pärmäkirjeet (eli pergamenttikirjeet) ja paperikirjeet. Mallia otettiin Ruotsin Valtionarkiston sarjoista ”pergamentsbrev” ja ”pappersbrev”. Vuonna 1947 Kauko Pirinen kuvasi Valtionarkistossa suoritettua keskiaikaisten asiakirjojen järjestämistyötä näin: ”Ajanmukaista järjestystä on kokoelmissa noudatettu, sillä tärkeällä erotuksella, että vidimoidut asiakirjat on pärmäkirjekokoelmassa sijoitettu vidimaation, Acta Historicassa taas alkuperäisen kirjeen mukaiselle paikalle. Pärmäkirjekokoelman vanhin osa muodostaa näin ollen yhtenäisen keskiaikaisen kokoelman, josta voi saada hyvän yleiskuvan ajan asiakirjatekniikasta ja käsialoista. Sen sijaan Acta Historican vanhinta osaa hallitsevat

¹²⁷ Eskola & Leinonen 2016, 332.

¹²⁸ Järvinen 1977, 81, 91-92; Kerkkonen 1988, 54-65,

¹²⁹ Kerkkonen 1988, 74.

¹³⁰ Kerkkonen 1988, 99-100.

myöhemmät jäljennökset, joita on monin verroin runsaammin kuin alkuperäisiä asiakirjoja.”¹³¹ Vidimoidut asiakirjat olivat oikeaksi todistettuja jäljennöksiä. Kokoelmilla ei aiemmin ollut nimiä tai niitä ei nähty tarpeelliseksi nimetä. Hausenin viittauskäytäntö oli siis ajalle tyypillinen käytäntö, eikä sitä voi pitää poikkeamana.

Keskiaikaisen materiaalin osalta merkittävää on ollut provenienssiperiaatteen käyttöönotto. Se on periaate, jonka mukaan arkistonhoitajan on kunnioitettava asiakirjojen alkuperäistä kokonaisuutta ja pyrkiä säilyttämään niiden alkuperäinen järjestys.¹³² Eljas Orrmanin mukaan Valtionarkiston ohjeistuksessa alettiin noudattaa provenienssiperiaatetta vasta 1940-luvun kierto-
kirjeissä, mutta sen käyttööntulo oli pitkälinen prosessi. Ajatus periaatteesta kantautui jo vuosisadan vaihteessa, käyttöön se otettiin viimeistään 1920-luvun alussa. Periaatteen ensimmäinen puolestapuhuja oli Kaarlo Blomstedt, joka toimi läheisenä avustajana J. W. Ruuthille tämän astuttua valtionantikvaarin virkaan. Käytössä oli pian ajatus siitä, että arkistonmuodostajan asiakirjat muodostaisivat oman kokonaisuuden. Termiä arkisto (arkiv) alettiin jo vuosisadan alussa käyttää tietyn arkistonmuodostajan asiakirjoista. Silti Valtionarkistoon muodostettiin kokoelmia, kuten Biographica, Topographica, Ecclesiastica ja Autografsamlingen. Niihin koottiin yksityisarkistoja ja irrallisia asiakirjoja, mutta liitettiin myös esimerkiksi viranomaisarkistoista joitain osia.¹³³ Provenienssiperiaatteen mukaan Kansallisarkistossa on keskiaikaisia asiakirjoja myös esimerkiksi yksityisarkistoissa.

Monessa tapauksessa löytämistä hankaloittaa Reinhold Hausenin viittaus aikaisempaan lähdejulkaisuun. Hän mainitsee aina myös alkuperäisen asiakirjan sijaintipaikan arkiston tarkkuudella ja lähdejulkaisun jossa asiakirja on aiemmin julkaistu, kuten esimerkiksi FMU 672: “Original i Stralsunds stadsarkiv, tryckt I Sv. Trakt. II, n:o 334.”¹³⁴ Tässäkin tapauksessa *Sverges Traktater* –lähdejulkaisu vahvistaa saman sijainnin alkuperäiselle asiakirjalle, mutta viittaa taas vuorollaan vanhempaan lähdejulkaisuun, *Urkundliche Geschichte des Ursprunges der deutschen Hanse* vuodelta 1830, jossa asiakirja on litteroitu.¹³⁵ Näin lähdejulkaisun välittämä asiakirjatieto onkin peräisin vuodelta 1830 eikä 1910. Saman lähteen mukanaolo useammassa lähdejulkaisussa voi todellakin tarkoittaa sitä, että se on kopioitu lähdejulkaisusta toiseen, eikä tehty alkuperäisen pohjalta kuin ensimmäisellä kerralla, joskus pelkkä tiivistelmä on kopioitu.

¹³¹ Pirinen 1947, 107–108.

¹³² “Principle of provenance”, Encyclopedia of Archival Science, 2015, 284–287; Henttonen 2015, 57.

¹³³ Orrman 2000, 141–148.

¹³⁴ “Original i Stralsunds stadsarkiv, tryckt I Sv. Trakt. II, n:o 334.” FMU 672, I-osa, 1910.

¹³⁵ “Sartorius, Urk. Gesch. D. Urspr. D. deutschen Hanse, herausg. Von Lappenberg. II, s. 446, efter original i Stralsunds arkiv.” Sverges traktater, Del II, 1883, 334.

Vanhimpien lähdejulkaisujen saavutettavuus on ajoittain hankalaa. Vanhoja lähdejulkaisuja, jotka ovat usein moniosaisia, on jonkin verran myös digitoituna, mutta niiden löydettävyys on kokemukseni mukaan hankalaa. Digitoinnin taso vaihtelee, skannaukset saattavat olla vanhoja, taitamattomasti tehtyjä, tai lähdejulkaisun huokoinen paperi on vaikeuttanut tarkennusta.

Vatikaanin arkistoissa olevat asiakirjat eivät tämänhetkisten tietojen mukaan tule tietokantoihin valokuvattuina asiakirjoina, sillä Vatikaanin arkisto ei ole antanut siihen lupaa. Toisaalta Vatikaanin arkistokin ilmeisesti suunnittelee asiakirjojensa digitointia. Vatikaanin asiakirjoja koskee kuitenkin myös paikantamisen ongelma, sillä FMU:ssa mukana olleet Vatikaanin arkiston asiakirjat kaipaavat edelleen sijainnilleen tarkennusta. DF-tietokannan mukaan Bibliotheca Apostolica Vaticanaassa on 337 Suomea koskevaa asiakirjaa, joiden kohdalla kokoelma on tarkentamatta. Hausenin viittaukset ovat yleensä toiseen lähdejulkaisuun (kuten Sv. Dipl., tai Sv. Trakt), mutta usein niissä mainitaan myös Vatikaanin arkisto, kokoelma, sarja, osa ja sivu. Niidenkin osalta DF:ssa kokoelma on kuitenkin tarkentamatta.¹³⁶ Onkin tärkeää tarkistaa alkuperäisen sijainti tietokantaa varten, vaikkei kuvaa saataisikaan. Näin asiakirjan tilaus onnistuisi tarvittaessa varmemmin. DF-tietokantaan on lisätty Vatikaanissa olevia asiakirjoja, joita FMU:ssa ei ollut. Archivio della Penitenzieria Apostolica -kokoelmaan kuuluvat ovat uusia lisäyksiä tietokannassa. Ne on julkaistu Auctoritate Papae –lähdejulkaisussa. Kuvia niistä ei ole.¹³⁷

4.2 Asiakirjan sijainnin muutokset ja siirtojen dokumentointi

Valtionarkiston vuotta 1809 edeltävä arkistomateriaali koostui ainoastaan poikkeustapauksessa kokonaisuuksista. Pääosa arkiston vanhemmasta osasta oli kokonaisuudestaan irrotettuja asiakirjoja, joiden pääsarjat olivat Ruotsin ja Venäjän arkistoissa. Provenienssiperiaate, jonka mukaan arkistonmuodostajan asiakirjat pidetään omana kokonaisuutenaan ja pyritään säilyttämään arkistonmuodostajan luoma järjestys, on tullut käyttöön Valtionarkistossa 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla, viimeistään 1920. Valtionarkiston ohjeet vuodelta 1903 perustuivat jo provenienssiperiaatteeseen. Alkuperäisen järjestyksen periaatetta ei sen sijaan ole noudatettu yhtä tiukasti.¹³⁸

¹³⁶ Esimerkiksi ”*Registr. Clem. VI, an. I, t. V, fol. 328, ep. 1613, Vatikanska arkivet.*” FMU 477, I-osa, 1910.

¹³⁷ DF 6727–6856; Auctoritate Papae 2008.

¹³⁸ Orrman 2000, 140–151.

Kauko Pirisen mukaan vuonna 1947 Valtionarkistossa oli 223 keskiaikaa koskevaa kirjettä, jos otetaan mukaan myös myöhemmät jäljennökset ja otteet. Alkuperäisiä Suomen aluetta koskevia keskiaikaisia¹³⁹ asiakirjoja oli vain 66. Järjestelytyön yhteydessä¹⁴⁰ irralliset keskiaikaiset asiakirjat jaettiin Ruotsin Riksarkivetin esimerkin mukaan pergamenttikirjeisiin ja paperikirjeisiin. Niinpä Valtionarkiston irrallisten keskiajan asiakirjojen pääosa kuului kahteen kronologiseen kokoelmaan: pergamenttikirjeisiin eli ”pärmäkirjekokoelmaan” ja paperikirjeisiin eli Acta Historican vanhimpaan osaan. Vidimoidut eli oikeaksi todistetut kopioidut asiakirjat on pärmäkirjekokoelmassa sijoitettu vidimaation, Acta Historicassa alkuperäisen kirjeen päivämäärän mukaan. Acta Historicassa on pääosin myöhempiä jäljennöksiä. Asiakirjojen alkuperäinen yhteys on pyritty selvittämään provenienssitutkimuksella.¹⁴¹

Yksityisomistuksessa on ollut paljon keskiaikaisia asiakirjoja. Hausenin edeltäjän, Valtionarkiston ensimmäisen valtionarkistonhoitajan K. A. Bomanssonin aloittaessa toimessaan vuonna 1859 Senaatin arkistoon ei kuulunut yhtään keskiaikaista asiakirjaa. Haminan rauhan määräyksen mukaisesti Ruotsista siirretyt asiakirjasarjat alkoivat vuodesta 1540. Bomansson aloitti asiakirjojen kokoamisen yksityishenkilöiltä keskusarkistoon. Huomattavasti keskiaikaista asiakirja-aineistoa sisälsivät muun muassa Inkoon Fagervikin kartanon arkisto, jonka vapaaherra Eduard Hisinger lahjoitti 1889 ja Lohjan Kirkniemen kartanon arkisto, jonka kartanonomistaja Carl Gustaf Christerson lahjoitti 1894.¹⁴² Myös Waaranen vetosi asiakirjojen omistajiin, jotta he toisivat asiakirjansa Valtionarkistoon kopioitavaksi.¹⁴³

Arkistosiirrot ja niiden dokumentointi ovat olleet syynä useampaankin ”katoamiseen”. Voidaan siis todeta, että siirtovaiheessa siirron dokumentointiin ja sen saamiseen näkyväksi tulisi panostaa, samoin asiakirjan tai arkiston löydettävyyteen. Tilanne on hankala yksittäisten asiakirjojen kohdalla, mutta myös kokonainen arkisto saattaa olla vaikea jäljittää. Usein asiakirja on siirretty lähdejulkaisun aikaisesta sijaintiarkistosta (yksityisomistuksesta tai julkisesta arkistosta) toiseen arkistoon, mutta asiakirjasiirtojen dokumentointi on ollut heikkoa tai vaikeasti jäljitettävää. Hausenin viittauksena asiakirjan sijaintiarkistoon on yksityisomistuksessa olleiden asiakirjojen kohdalla ollut arkiston kutsumanimi, joka on perustunut henkilön, talon tai suvun nimeen, tai jonkun tietyn nimetyn keräilijän nimellä määriteltyyn kokoelmaan. Kun arkisto on

¹³⁹ FMU:n antaman esimerkin mukaan keskiaika on rajattu vuoteen 1530.

¹⁴⁰ Pirinen ei tarkemmin ajoita järjestelytyötä, mutta sanamuoto ”pääosa kuuluu nykyään kahteen kokoelmaan” antaa ymmärtää, että se olisi tapahtunut lähellä kirjoitusvuotta 1947. Valtionarkiston toiminta vakiintui 1920-luvulla. Tuolloin arkistojen käytettävyyttä edistettiin luettelomalla ja järjestämällä. Esim. Nuorteva & Happonen 2016, 119.

¹⁴¹ Pirinen 1947, 107–108.

¹⁴² Pirinen 1947, 47–110.

¹⁴³ Kerkkonen 1988, 34.

siirretty julkiseen arkistoon, sen nimeämiseen on ollut useita mahdollisuuksia. Nimi on myös voitu antaa sekä ruotsin- että suomenkielisenä. Tästä hyvä esimerkki on juuri Taivassalon Viiasten kartanon keskiaikainen asiakirja, joka löytyi Kansallisarkistosta Wittfooth-suvun arkistosta. Joskus arkiston metatietoihin on koottu useita nimiä tunnistamista helpottamaan.

Asiakirjasiirtojen dokumentointiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota, dokumentoida tarkkaan sekä tulo- että lähtöpäässä. Siirrot ovat nykyisin harvinaisia museoiden, kirjastojen ja arkistojen kesken, joten ei ilmeisesti ole kehittynyt vakiintuneita käytäntöjä ja ohjeistusta, kuten siirrettäessä yksityisarkistoa julkiseen arkistoon.

Turun museokeskuksesta vuonna 1995 Kansallisarkistoon siirrettyjen neljän asiakirjan (joista kaksi keskiaikaista) siirron jäljittäminen osoitti, ettei tehtävä ole helppo. Selvitykseen tarvittiin mukana olleiden henkilöiden muistitietoa ja lisäksi siirron ajankohdan tietämistä, vaikka siirto oli dokumentoitukin: intendentin päätöspöytäkirjassa lueteltiin siirrettävät asiakirjat ja sen yhteyteen tehtiin Kansallisarkistossa vastaanottokuittaus.¹⁴⁴ Arkistolaitoksessa irralliset, usein yksittäiset, ilman arkistokokonaisuutta tai provenienssia olleet asiakirjat on järjestetty paikkakunnan nimen mukaan Topographica-sarjaan tai henkilön mukaan Biographica-sarjaan. Asiakirjakokonaisuuksia ei ole luetteloinut keskiajantutkija ja ne pitäisikin systemaattisesti käydä läpi.¹⁴⁵

Maakunta-arkistojen perustaminen oli tullut ajankohtaiseksi Valtionarkiston tilojen täytyessä jo 1910- ja 1920-luvuilla. Lisäksi Åbo Akademin ja Turun suomalaisen yliopiston perustamisen myötä oli tärkeää, että tutkijat voivat työskennellä lähempänä kotiseutuaan. Valtionarkistonhoitaja J. W. Ruuth valitti Valtionarkiston toimintakertomuksessa vuonna 1923 tilannetta: ”Niin kauan kuin maakunta-arkistokysymyksen toteuttaminen vuosi vuodelta lykkääntyy ja maaseutujen rikkaat vielä käyttämättömät historialliset aarteet hoidottomina ja kaikelle tuhoutumiselle alttiina lymyävät tomuisissa komeroissaan, ilman mitään mahdollisuutta saada ne järjestetyiksi ja tutkijain käytettäviksi, on myöskin historiallisen tutkimuksen mahdoton ulottaa piiriään keskusarkistojamme ulommaksi.” Vuonna 1924 maakunta-arkistojen valtuuskunta alkoi valmistella maakunta-arkistojen perustamista. Lisäselvityksinä valtuuskunta kartoitti maan eri osissa säilytettävien arkistojen sijainnit ja koot. Periaatteena oli, että maakunta-arkiston piiriin kuuluvien viranomaisten arkistoista siirrettäisiin 50 vuotta vanhemmat aineistot.¹⁴⁶

Arkistoaineistoja on myös kirjastoissa ja museoissa. Muistiorganisaatioiden työnjaon mukaan asiakirjat ja käsikirjat kuuluvat arkistoon, esineet, taideteokset, luonnontieteelliset näytteet ja

¹⁴⁴ Intendentin päätöspöytäkirja, § 54/INT. 23.3.1995, Turun maakuntamuseo. Luovutusasiakirja 24.3.1995, Kansallisarkisto.

¹⁴⁵ Kansallisarkisto Turun toimipaikasta johtaja Veli-Matti Pussisen ja ylitarkastaja Päivi Niemelän sähköpostiviestit 24.8.2017. Sähköpostit kirjoittajan hallussa.

¹⁴⁶ Nuorteva & Happonen 2016, 122, 130–133, 141.

valokuvat museoon ja painotuotteet ja audiovisuaalinen aineisto kirjastoon.¹⁴⁷ Museologit Jouko Heinonen ja Markku Lahti kirjoittivat vuonna 1988, että Suomessa eri muistiorganisaatiot vartioivat omia kokoelmiaan, eivätkä mielellään luovu kerran vastaanottamastaan aineistosta. Muualla maailmassa muistiorganisaatiot ohjaavat aineistot oikealle tallettajalle ja vaihtavat myös vanhoja aineistojaan. Erityisesti museolaitosta he kehottivat rajallisten resurssien vuoksi ohjaamaan kaiken arkistoille ja kirjastoille sopivan niiden säilytettäväksi. Museoarkistoja tutkinut Anna Sassali-Tanila toteaa, että hänen haastattelujensa mukaan tällaisia siirtoja tapahtuu myös Suomessa.¹⁴⁸ Esimerkiksi Turun museokeskuksen puutteellisten kokoelmatilojen vuoksi tilana nykyinen museoarkisto ei ole ihanteellinen asiakirja-aineistojen säilyttämiseen. Asiakirja-aineistoja on siirretty muiden toimijoiden haltuun, jos aineistojen on katsottu sopivan paremmin muualle eivätkä ne varsinaisesti sisälly museon kokoelmapolitiikkaan.¹⁴⁹ Museoiden linja tuntuu toisaalta myös elävän. Turun museokeskus sai keväällä 2018 postilaitokseen keskittyneen keräilijän kokoelman lahjoituksena. Kokoelma vastaanotettiin ja päätettiin säilyttää Museokeskuksen kokoelmissa. Siihen kuului myös 1500- ja 1600-lukujen dokumentteja, jollaisten säilyttämistä museon tiloissa pidettiin aiemmin ongelmallisena. Nyt kirjeet nähtiin museoesineinä eikä asiakirjoina. Voikin sanoa, että kokoelmapolitiikka muuttuu ajan myötä ja ihmisten vaihtuessa. Se ei ole pysyvä ja muuttumaton linja.

Historiallisten lähteiden keräily oli suosittu harrastus 1800-luvulla. Tämä on saattanut johtaa siihen, että lähdejulkaisuissa julkaistut asiakirjat eivät myöhemmin enää olleet mainitussa paikassa. Asiakirjoja hankittiin yksityisomistuksesta, mutta myös anastettiin julkisista arkistoista. Valtionarkistonhoitaja Martti Kerkkonen on todennut, että arkistonhoitajan myötämielisyys ja arkistovalvonnan puute tekivät asiakirjojen anastamisen arkistoista mahdolliseksi vielä 1800-luvulla.¹⁵⁰ Hausen kritisoi historiallisen arkiston sijoittamista Senaatintalon vinttitiloihin ja senaatin ensimmäisen arkistonhoitajan Johan Henrik Caloniuksen tapaa päästää halukkaat vapaasti tutkimaan asiakirjoja. Hausenin mukaan sieltä vietiin tuhansittain asiakirjoja ja jäljelle jätetyistä oli usein sinetti poistettu.¹⁵¹ Tunnetuimmat kokoelmat lienevät Laguksen ja Gottlundin kokoelmat. Wilhelm Gabriel Lagus testamenttasi kokoelmansa Helsingin yliopistolle.¹⁵² Carl

¹⁴⁷ Heinonen & Lahti (1988) 2009, 13; Kostet 2007, 136; Kostet 2010, 266.

¹⁴⁸ Sassali-Tanila 2017, 58, 64; Heinonen & Lahti (1988) 2009, 13.

¹⁴⁹ Asiakirja-aineistoa on joskus ollut museoarkiston kokoelmissa varsin laajasti, Ruotsin ajan hallinnon ja jopa keskiaikaisia asiakirjoja. Valtaosa näistä siirrettiin Turun kaupunginkirjastoon 1900-luvun alussa. Sassali-Tanila 2017, 34, 38-43, Sassali-Tanilan 27.10.2015 tekemään Henrik Swanljungin haastatteluun perustuen.

¹⁵⁰ Kerkkonen 1988, 21–22.

¹⁵¹ Nuorteva & Happonen 2016, 40.

¹⁵² Wilhelm Gabriel Lagus (1786–1859) oli lainopin professori ja rehtori, jonka keräilyharrastuksen kohteena olivat vanhemmat asiakirjat. Hänen alkuperäinen kokoelmansa oli tuhoutunut Turun palossa 1827. Hän liitti

Axel Gottlundin kokoelman senaatti lunasti vuonna 1860 valtiolle.¹⁵³ Arkistohistoriaa tutkinut Jari Lybeck on tuonut esiin sen, ettei keräilijöiden työtä ei voi pitää yksinomaan kielteisenä. Arkistojen ulkopuolella asiakirjoja säilytettiin usein leväperäisissä oloissa, jolloin keräilytyö saattoi joskus koitua asiakirjojen pelastukseksi.¹⁵⁴

Kokoelma on yleensä nimetty keräilijän mukaan, mutta on mahdollista, että kokoelma hajoaa tai liitetään toisen keräilijän kokoelmaan. Keräilijöiden hallussa olevien Suomea koskevien keskiaikaisten asiakirjojen määrää on vaikea arvioida, mutta oletettavasti niitä on. Osa keräilijöiden kokoelmista on siirtynyt arkistoihin joko lahjoituksina tai hankintoina. Vaikka useiden keräilijöiden kokoelmat ovatkin päätyneet arkistoihin, niitä on vielä myös arkistojen ulkopuolella, niin Suomessa kuin Ruotsissakin. Niiden dokumentointi olisi tärkeää, mutta löytäminen varmasti haasteellista. Julkisissa arkistoissa olevat keräilijöiden kokoelmat tulisi käydä systemaattisesti läpi, jotta DF-tietokantaan saataisiin lisättyä ne keskiaikaiset asiakirjat, jotka eivät kuulu Hausenin FMU-lähdesarjaan. Maininnat kokoelmaan kuulumisesta ja siirroista tulisi saada asiakirjan metatietoihin.

Arkistojen nimet muuttuvat jatkossakin organisaatiomuutosten myötä, esimerkiksi Valtionarkistosta tuli Kansallisarkisto ja maakunta-arkistot sulautuivat Kansallisarkiston toimipaikoiksi. Alueellisissa yhdistymisissä, kuten kuntien lakkauttamisen ja kuntaliitosten yhteydessä vanhojen arkistojen sijainnin selvittäminen saattaa olla vaikeaa, erityisesti kansainvälisissä tapauksissa. Arkistot pitäisi olla löydettävissä myös aikaisemmilla nimillään, samoin niissä säilytettävät muiden arkistonmuodostajien aineistot pitäisi tuoda näkyviin.

4.3 Kadonneita tai tuhoutuneita

Tulipaloissa on tuhoutunut suuri osa Suomen keskiaikaisista lähteistä, osa jo keskiajalla. Jo 1318 Kuusiston piispanlinnassa raivosi tulipalo tuhoten piispan arkiston. Myös Kallialan kirkon

kokoelmaansa senaatin arkistoon kuuluneita asiakirjoja. Hän testamenttasi asiakirjat yliopistolle, tosin tutkimukselta sinetöitynä 50 vuoden ajaksi. Kun kokoelma avattiin 1909, siitä palautettiin voudintilien yhteyteen sinne kuuluneet dokumentit. Orrman 2000, 147.

¹⁵³ Carl Axel Gottlund (1796–1875) keräsi suuren osan kokoelmastaan, kun hän oli 1827–1834 Tukholmassa Kuninkaallisessa kirjastossa ja Riksarkivetissa etsimässä todistuskappaleita Suomen historiasta yleensä. Hänen elinaikanaan Edvard Grönblad arvosteli kokoelmaa. Senaatti lunasti Gottlundin asiakirjakokoelman valtiolle 1860. Gottlund kuvasi artikkelissaan 1860 kuninkaanlinnan alla olevaa arkistoholvia, joissa oli vuoden 1697 linnapalosta pelastettuja arkistoaineksia pakattuna laatikoihin ja suuresta holvista, joka oli lattiasta kattoon täynnä asiakirjoja paksussa pölyssä, Suomea koskevia asiakirjoja muiden muassa. Hänen mukaansa sisällöstä ei ollut tietoa, sillä niistä ei ollut edes arkistoluetteloita. Hän oli saanut tilaisuuden rauhassa etsiä Suomea koskevia asiakirjoja. Arkistosihiteeri J. G. Liljegren oli hänelle ystävällisesti luovuttanut asiakirjoja, jotka koskivat yksinomaan Suomea, eivätkä olleet Ruotsille miksikään hyödyksi. Kerkkonen 1988, 20–21; Huldén 1998, 134.

¹⁵⁴ Lybeck 2014, 303–311.

tileistä Hausen löysi merkinnän seurakunnan maksettavaksi vuonna 1486 pannusta avustuksesta Kuusiston piispanlinnassa sattuneen arkiston tuhonneen tulipalon johdosta.¹⁵⁵ Kopiokirjat olivat keskiajalla yritys taata lähteiden säilyminen. Hausen valotti lähdejulkaisun esipuheessa Turun Tuomiokirkon Mustakirjan syntymisen taustaa juuri tuhoutuneiden asiakirjojen korvaamisella olemassa olleita kopioita jäljentämällä.¹⁵⁶

Yksi mielenkiintoisista kuvauksista keskiaikaisten asiakirjojen kohtaloista on A. R. Cederbergin artikkeli vuodelta 1939. Hän kertoo, kuinka Tukholman 1666 vastaperustetun Antikviteettikollegion johdossa olleet virkamiehet olivat pyytäneet raportoimaan ”vanhoja muistomerkejä” eri puolilta valtakuntaa. Suomen kenraalikuvernööri välitti pyynnön muiden muassa tuomiokapitulille. Ulvilan kirkkoherra Gregorius Gabriellis Arctopolitanus kirjoitti 1667 kirjeen lääninrovastille, jossa luetteli seurakuntansa vanhat muinaismuistot ja keskiaikaiset asiakirjat, joita Ulvilan kirkossa oli säilynyt. Kirjeitä hän luetteli kymmenen ja litteroi yhden kirjeistä. Rovasti lähetti saamansa tiedot eteenpäin Turun tuomiokapitulille.¹⁵⁷

Turun akatemian professori Enewald Svenonius kiinnostui tiedoista ja kävi muutamaa kuka kulta myöhemmin tutustumassa keskiaikaisiin asiakirjoihin Ulvilan kirkon sakaristossa. Hän pyysi Ulvilan uutta kirkkoherraa Gabriel Erici Forteliusta hankkimaan hänelle jäljennökset asiakirjoista ja lähettämään ne hänelle Turkuun. Fortelius kertoi, että jäljentäminen oli ollut vaikeaa, sillä asiakirjat olivat ”mädäntyneet” oltuaan 300 vuotta kosteassa sakaristossa. Hän vei asiakirjat säilytykseen kotiinsa, etteivät ne kokonaan tuhoutuisi. Forteliuksen asunto kuitenkin paloi Porin tulipalossa vuonna 1698, ja asiakirjat sen mukana. Tämän jälkeen asiakirjojen jäljennöksiä etsittiin vuonna 1688 kuolleen Svenoniuksen lesken luota niitä koskaan löytämättä. Svenonius ei ollut koskaan julkaissut niitä. Cederberg arvelee kopioiden tuhoutuneen viimeistään Turun palossa vuonna 1827.¹⁵⁸ Tapahtumien kuvaus kertoo karulla tavalla asiakirjojen säilytysoloista, siirtämisestä ja niiden kohtaamista vaaroista ja dokumenttien katoavuudesta.

FMU:ssa on eräs jo Hausenin aikana kadonneeksi todettu asiakirja, FMU 222, paavi Bonifatius VIII:n Roomassa 24.2.1296 päiväämä bulla pappien verovapaudesta. Hausen kertoo, että alkuperäistä pergamenttiasiakirjaa säilytettiin Turun akatemian kirjastossa, mutta se katosi Turun

¹⁵⁵ Hausen on Kuusiston piispanlinnaa koskevassa 1883 julkaistussa väitöskirjassaan huomionnut, että vaikkei Piispainkronikka asiasta kerrokaan, Mustassakirjassa oli tieto venäläisten kronikoiden mainitsemasta piispanlinnan vuoden 1318 tulipalosta, jossa tuhoutui kalleuksia ja privilegiokirjeitä. Hausen 1883.

¹⁵⁶ Mustakirja säilyi kirkkoreduktiosta huolimatta tuomiokapitulin hallussa, kunnes Turun hovioikeuden perustamisen jälkeen se oli siirrettävä sinne. Vuonna 1669 Mustakirja luovutettiin muinaismuistojen keruun myötä antikviteettikollegion kautta Ruotsin Valtionarkistoon. REA, 1890, 1-3. Hausenin esipuhe.

¹⁵⁷ Kirje, jonka kirkkoherra Arctopolitanus litteroi, on mukana Hausenin FMU:ssa. Hausen on ottanut litteroinnin Forteliuksen pojan Petrus Gabriel Forteliuksen 1732 julkaistusta maisteriväitöskirjasta De Primis initiis Biörneburgi. FMU 1909, 16.8.1429. Cederberg 1939, 83–86.

¹⁵⁸ Cederberg 1939, 83–86.

palossa 1827. Hän lisää, että asiakirja oli jäljennetty Uppsalan hiippakunnan registratuuraan sekä painettu *Svensk Diplomatarium* -lähdejulkaisussa.¹⁵⁹ *Registrum ecclesie Upsaliensis* -kopiokirjaan dokumentti oli jäljennetty jo keskiajalla.¹⁶⁰ Keskiajan jälkeen tehtyjä jäljennöksiä on kaksi: Peringskiöldin ja Örnhielmin kokoelmissa. Asiakirja on ennen Turun paloa julkaistu Petter Dijkmanin *Antiquitates Ecclesiasticae* -julkaisussa 1703 ja Celsen painetussa bullariumissa *Apparatus* vuonna 1782.¹⁶¹ Asiakirjan tiedettiin siis kadonneen, mutta koska se oli useaan otteeseen jäljennetty ennen tuhoutumistaan, ensimmäisen kerran jo keskiajalla, asiakirja puolusti paikkaansa lähdejulkaisussa.

Svenskt Diplomatarium -lähdejulkaisussa vuodelta 1837 mainitaan, että alkuperäisen dokumentin oli Turun akatemian kirjastoon lahjoittanut piispa (myöhemmin arkkipiispa) Carl Gustaf Mennander tehdessään kirjastolle suurlahjoitukset vuosina 1766 ja 1772. Hän kuului valtakunnan huomattavimpiin keräilijöihin ja hänen yksityiskirjastonsa oli aikanaan Suomen suurin.¹⁶² Mielenkiintoista dokumentissa on, että sen sitoo Suomeen nimenomaan alkuperäisen dokumentin keräilijä, lahjoittaja ja säilytyspaikka Turun akatemian kirjasto, vaikka itse dokumentissa ei ole sisällöllisesti mitään, mikä liittäisi sen erityisesti Suomeen, muuten kuin osana Ruotsia.

Yksi kadonneista dokumenteista on FMU 4644, maininta missalen ostosta vuonna 1495 Huittisten kirkkoon. Missalessa alkulehdellä oli pastori G. W. Stenrosin mukaan ollut maininta ostosta. Kirja oli ollut vuoteen 1804 Huittisten kirkossa, mutta kadonnut. Merkintä oli säilynyt vain jäljennöksenä kirkkoherra Idmanin tuomiokapitulille vuonna 1750 antamassa kertomuksessa Huittisten kirkon antikviteeteista, joka on tuomiokapitulin arkistossa.¹⁶³ Hausen huomauttaa FMU:ssa, että jäljennös ei voi olla oikein tehty. Hausen perustelee seikkaperäisesti kritiikkinsä ja lopuksi esittää oman versionsa siitä, miten maininta on kuulunut.¹⁶⁴ Huittisten kirkosta

¹⁵⁹ FMU 222, 1910. "Afskrift i Registr. eccl. Upsal., tryckt i Sv. Dipl. II, n:o 1160. Originalen på perg. förvarades i Åbo univ. bibliotek, men gick förloradt vid stadens brand 1827."

¹⁶⁰ *Registrum ecclesie Upsaliensis* -kopiokirjaa säilytetään Tukholmassa Riksarkivetissa Codices A -kokoelmassa.

¹⁶¹ Johan Peringskiöld, ent. Peringer (1654-1720) oli Ruotsin valtakunnanantikvaari, riimujen tutkija ja arkeologi, joka jätti Tiedeakatemialle jäljennöskokoelmansa. Klas Örnhielm (1627-1695) oli ruotsalainen valtakunnanhistorioitsija ja kirkkohistorioitsija. Hän työskenteli Uppsalan yliopistossa kirjastonhoitajana. Peringskiöld ja Örnhielm kokosivat molemmat merkittävät "bullariumit" eli Ruotsia koskevien paavin bullien (jäljennös-)kokoelmat, joita säilytetään Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens arkiv. Peringskiöld: Bull. I (e. A 8); Örnhielm: Bull. I p. 1519 (e. A 8; jfr p. 635). A8, f. 111v, RA 0201.

¹⁶² Hänen vuonna 1772 tekemäänsä lahjoitukseen kuului muun muassa Missale aboense -inkunaabeli vuodelta 1488. Heikki Koskeniemi, Eero Matinelli & Martti Nyman, Henrici Gabrielis Porthan. Opera Omnia V. Edidit Porthan-seura 1974, XXIV-XXV (Johdanto). SDHK 1691.

¹⁶³ "Istud Missale empt:m est pro ec:la Hwittis a Ænundo mxr p:ro & d:no d:no Magno E:po Aboen. a:no Mcdxv." FMU 4644, 1495 (?), V-osa, 1928.

¹⁶⁴ Hausenin mukaan nimi Ænund on väärin kirjoitettu muoto keskiajalla tavallisesta Anundista, mxr ei tarkoita mitään, keskiaikainen kirjoitustapa voitaisiin ehkä tulkita nicolaiksi. Olisi epätodennäköistä, että missale olisi papin ja piispan yhdessä ostama, sekä subordination vastaista mainita pappi ennen korkea-arvoisempaa esimiestään. Hausen toteaa vielä vuosiluvun 1414 olevan väärä, jos kyse on Missale Aboensesta, joka painettiin 1488. Piispa Magnuksella hän toteaa tarkoitettavan Magnus Stjernkorsia eli Maunu III Särkilahtea, joka toimi

1800-luvun alussa kadonnut Missale ei ole löytynyt. Jäljennös on jo Hausenin osoittamana epäluotettavaksi todettu. Hausenin perustelut ovat erittäin hyvät, alkuperäisestä lauseesta ei jäänyt muuttamatta juuri mitään. Hausenin kirjaama lause on kuitenkin vain arvaus eikä hän ole itse nähnyt alkuperäistä. Hän on silti ottanut dokumentin mukaan lähdejulkaisuun vuonna 1928.

Yksi syy asiakirjojen tuhoutumiselle on sota: ensimmäinen toinen maailmansota pommituksiin olivat tuhoisia. Vaikka jäljittämissäni tapauksissa sodan aiheuttamat tuhot eivät kuitenkaan olleet selityksenä löytymättömyydelle, ovat ne kuitenkin huomioon otettavia mahdollisia syitä. Kuitenkin hyvin pieni osa Hausenin lähdejulkaisun asiakirjoista, niistä paikantamattomistakaan, vaikuttaisi olevan todella kadonnut tai peräti tuhoutunut. Etsintä vaatii paljon työtä, mutta on palkitsevaa: asiakirjoja löytyy.

4.4 Tietokannat apuna asiakirjojen paikallistamisessa

Diplomatarium Fennicum -tietokantahankkeen tavoite päivittää asiakirjan nykyinen sijainti tietokantaan on erittäin tervetullut. Hankekoordinaattorit Lauri Leinonen ja Seppo Eskola nostavat metatiedon kehittämisen haasteista keskeiseksi tiedot arkistosijainneista, sillä alkuperäislähteiden käyttäminen on tutkijoille usein hyvin työlästä.¹⁶⁵ Asiakirjojen saavutettavuus ja tiedon löytäminen ovat keskeisiä asioita arkistoalalla. Tänä päivänä DF-tietokannalla tavoitellaan samoja asioita, joita jo Hausen aikanaan tavoitteli omalla lähdejulkaisullaan. Voikin sanoa, että DF-hankkeen työ on todellinen palvelus tutkimustyölle ja edistää merkittävästi keskiaikaisten asiakirjojen saavutettavuutta.

Pohjoismaat ja Viro ovat muuta Eurooppaa edellä asiakirjojen digitoinnissa. Euroopassa asiakirjoja on varmasti niin paljon enemmän, jolloin urakka on siellä suurempi. Maat eivät kuitenkaan ole tehneet merkittävästi yhteistyötä, vaan jokainen on kehittänyt omalla tahollaan tietokantaansa. Tietokannat ovat teknisesti erilaisia, joten yhteistyö ei välttämättä onnistu ainakaan helpolla. Ainakin Suomen ja Ruotsin välillä asiakirjoja on kuitenkin systemaattisesti linkitetty toisiinsa. Ruotsin SDHK-tietokanta on pitkällä kuvien lisäämisessä. Siitä erillisenä on omaa tahtiaan edennyt SD:n kronologinen toimitustyö, joka on menossa vuodessa 1380. He eivät ole vielä käsitelleet pääosaa DF:iin kuuluvista asiakirjoista, eivätkä siis todennäköisesti ole myöskään etsineet alkuperäisiä lähteitäkään. Ruotsissa yksityisarkistojen keskiaikaiset dokumentit ovat todennäköisesti määrällisesti huomattavat verrattuna Suomeen.

Turun piispana 1489–1500. ”Istud missale emptum est pro ecclesia Hwittis a Anundo Nicolai (?) presbitero per dominum dominum Magnum episcopum Aboensem anno mcdxcv.” FMU 4644, 1495 (?), V-osa, 1928.

¹⁶⁵ Eskola & Leinonen 2016, 332.

Löydettävyyteen vaikuttaa, ovatko asiakirjat julkisissa arkistoissa vai yksityisomistuksessa. Yhä enenevässä määrin löydettävyyteen vaikuttaa myös, mitkä asiakirjat ovat tietokannassa ja onko tietokanta avoimesti verkossa selattavissa. Kansallisarkiston aineistojen löydettävyyks on muuten hyvä, mutta yksityisarkistojen luetteloita ei voi selata Vakassa. Kansallisarkiston yksityisarkistojen luettelot näkyvät kyllä Astiassa. Ne arkistot, joiden kokoelmatietokantoja ei ole verkossa, ovat vaikeammin saavutettavia. Monissa julkisissa arkistoissa, kuten kaupunginarkistoissa olevia asiakirjoja on mahdollista löytää ainoastaan kysymällä asiaa asiakaspalvelusta ja tutustumalla paikan päällä arkistoluetteloon tai tietokantaan.

Kansallisarkistossa käytössä olevat Topographica- tai Biographica-sarjan kokoelmat eivät ole Vakassa, vaan pääasiallisesti paperisten luetteloiden varassa. Osasta kokoelmiin kuuluvista aineistoista on myöhemmin muodostettu omia yksityisarkistoja, jolloin ne on viety myös Vakka-tietokantaan. Diplomatarium Fennicum –tietokannan mukaan Kansallisarkistossa Turussa on 14 keskiaikaista asiakirjaa. Se ei pidä paikkaansa, sillä niitä on enemmän.¹⁶⁶ Tämä herättää kysymyksen, onko arkistointikäytäntö ollut yhteneväinen kaikissa maakunta-arkistoissa. Tiedustelin asiaa sähköpostitse entisistä maakunta-arkistoista ja saamieni vastausten mukaan Turun lisäksi ainakin Mikkelissä on todennäköisesti enemmän keskiaikaisia asiakirjoja tai niiden jäljennöksiä, kuin mitä DF-tietokanta näyttää.¹⁶⁷ Tietokanta erehdyttää luulemaan, että koko aineisto olisi löydettävissä Vakka-tietokannasta ja DF-tietokannasta. Paperisten luetteloiden tarkistaminen, koteloiden luettelointi ja saattaminen sähköiseen muotoon lisäisi asiakirjojen saavutettavuutta.

Keskiaikainen asiakirja saattaa piiloutua arkistoon, erityisesti jos kyseessä on myöhempi jäljennös. Arkiston rajavuodet määräytyvät asiakirjan syntyvuoden mukaan, jolloin ajoitus keski-ajalle ei rajavuosissa näy. Yksityisarkistoissa saattaa olla keskiaikaisten asiakirjojen kopioita. Tuomiokirjojen yhteydessä on lukuisia jäljennöksiä keskiaikaista asiakirjoista, joita ei ole FMU:ssa. Niiden kartoittaminen edellyttäisi systemaattista läpikäyntiä. Lisäksi keskiaikaisia asiakirjoja on voinut oilla vaikea ajoittaa, myös väärät ajoitukset ovat mahdollisia, etenkin jos ajoitusta ei ole tehnyt keskiajantutkija.

¹⁶⁶ Tieto Kansallisarkiston johtaja Veli-Matti Pussiselta ja ylitarkastaja Päivi Niemelältä 24.8.2017, sähköpostit tekijän hallussa.

¹⁶⁷ Vakan ulkopuolella olevat aineistot ovat järjestämättä olevia aineistoja. Esimerkiksi Viipurin kaupungin arkistoon sisältyneitä asiakirjoja 1500- ja 1600-luvuilta on vielä läpikäymättä ja järjestämättä, joten ne ovat Vakan ulkopuolella. Vanhimmat asiakirjat ovat kuitenkin myöhempiä jäljennöksiä (esim. Viipurin maistraatin arkisto, Viipurin kaupungin privilegioiden jäljennöskokoelma v. 1316–1697, sidokset D 2, D 2a). Ylitarkastaja Anne Hännisen (Kansallisarkisto Mikkelissä) sähköpostiviesti 23.11.2017. Kansallisarkiston ylitarkastaja Jukka Hokkasen (Jouensuu), johtaja Anja Rantasen (Vaasa) ja ylitarkastaja Kaisa Kohvakan (Jyväskylä) sähköpostit 17.11.2017 ja ylitarkastaja Kaisu Kynkäänniemen (Oulu) viesti 22.11.2017. Sähköpostit kirjoittajan hallussa.

Anna Sassali-Tanila toi esiin pro gradu –työssään vuonna 2017, että asiakirjat museokokoelmissa eli museoarkistoissa on lähes käsittelemätön tutkimusaihe, joka tuntuu olleen sokea piste sekä museo- että arkistomaailmassa. Hän toteaa, ettei hänen tutkimuksessaankaan vielä avautunut museoiden tapa luetteloida ja kokoelmiensa arkistoja ja yksittäisiä asiakirjoja. Museoarkistot olivat puutteellisesti järjestettyjä ja luetteloimatta. Tutkimuksessa edellytys olisi, että museoarkistojen aineistot olisivat sekä museon oman henkilökunnan, että ulkopuolisten tutkijoiden saavutettavissa.¹⁶⁸

Museoalalla työskentelevien haastatteluiden perusteella Sassali-Tanila arveli, että oma henkilökuntakaan ei välttämättä ole tietoinen museoarkistojen koko sisällöstä. Aineisto on monimuotoista, eikä museoarkiston sisältöä tunne kunnolla kukaan muu kuin arkistosta vastaava henkilö. Museoilla on omia arkistointitapoja, jotka poikkeavat suurestikin arkistoalan ajatuksista. Museoiden henkilökunnan vahvin asiantuntemus ja sitä kautta myös mielenkiinto on esineissä. Arkistoalaa ja asiakirjoja tuntevaa henkilökuntaa on museoissa vähän. Turun museokeskuksen museoarkistoon kuuluu noin 300 hyllymetriä aineistoa. Aineistosta on laadittu inventointiluettelo 1996, mutta tarkkoja luetteloita on vain osasta aineistoa.¹⁶⁹

Museoarkistojen saavutettavuuden mahdollistavat mm. aineistojen kokonaisuuden ja kontekstin säilyttäminen, luettelointi ja toimivat tutkijatilat. Arkistoissa noudatettavan provenienssiperiaatteen sijaan museoissa saatetaan päätyä huolelliseen luettelointiin ja yksittäisen asiakirjan kontekstietojen kirjaamiseen. Museoiden kokoelmissa asiakirjat eivät ole tutkijoiden saavutettavissa, mikä on ollut syynä joillekin arkistosiirroille arkistoihin. Käytännössä monet museoiden kokoelmissa olevat asiakirjat jäävät tavoittamattomiin, sillä niitä ei ole luetteloitu.¹⁷⁰

Yksityisarkistojen saavutettavuus on keskeinen ongelma. Myös julkisiin arkistoihin siirrettyjä yksityisarkistoja on niin paljon ja jakautuneena eri arkistoihin (KA, SLS, Åbo Akademi, SKS), että esimerkiksi yksittäisen kartanoarkiston metsästäminen on aikaa vievää. Vuonna 2008 käynnistetyn Kansallinen digitaalinen kirjasto -hankkeen (KDK) Finna-hakupalvelun kautta voi hakea yhdellä haulla kaikkien muistiorganisaatioiden aineistoja.¹⁷¹ Sitä kautta on mahdollista selata ja lukea verkossa saatavilla olevia aineistoja. Tämä on parantanut löydettävyyttä paljon. Saavutettavuuden edistämiseksi museoiden ja muiden arkistolaitoksen ulkopuolella olevien laitosten säilyttämät asiakirjakokonaisuudet on myös ollut tarkoitus sisällyttää Valtakunnalliseen

¹⁶⁸ Sassali-Tanila 2017, 12, 36

¹⁶⁹ Sassali-Tanila 2017, 60-65.

¹⁷⁰ Sassali-Tanila, 2017, 44–45.

¹⁷¹ Finna-palvelun sivusto www.finna.fi.

yksityisarkistorekisteriin.¹⁷² Sellainen arkisto, joka on edelleen yksityisomistuksessa, ei kuitenkaan välttämättä näy missään. Lisäksi yksityisomistuksessa oleva arkisto ei ehkä ole avoin tutkijalle.

4.5 Mitä merkitystä löydettävyydellä on?

Resurssien puute vaikuttaa arkistotyöskentelyyn, asiantuntijat joutuvat priorisoimaan esimerkiksi sen mitä ehditään syöttää tietokantaan, tai mitä asiakirjoja luetteloidaan tai digitoidaan. Tämä valinta vaikuttaa ohjaavasti tutkimuksen tekoon. Arkistonhoitaja joutuu tekemään valintoja ja perustelemaan tekemiään valintoja. Historioitsijoiden ja arkistojen suhdetta on pohdittu arkistotieteellisessä keskustelussa. Keskustelu on avattu arkistotieteen parissa ja vähitellen se on tulossa myös historian tutkimuksen pariin. Arkistotutkijat Francis X. Blouin ja William G. Rosenberg ovat tuoneet esiin arkistonhoitajien käyttämän vallan. Kyse ei ole välttämättä harkitusta ja tiedostetusta vallankäytöstä.¹⁷³ Arkistojen vallankäytön peruskysymyksiä on kuka saa valita arkistoihin päätyvät aineistot, mutta myös se, löytyykö resursseja panostaa arkistojen käytettävyyteen ja löydettävyyteen. Vaikka puutteet luetteloinnissa olisivatkin arkistonhoitajien tiedossa, resursseja vanhemman aineiston uudelleen läpikäyntiin ei ole todennäköisesti ollut.

Historiantutkijat ovat suhtautuneet arkistoihin ja tietokantoihin neutraaleina työkaluina eikä niiden kattavuutta ei ole kyseenalaistettu. On arkistolaitoksen keskeinen tavoite huolehtia dokumenttien säilyttämisen lisäksi dokumenttien löydettävyydestä. Pekka Henttonen on huomionnut, että suomalaisessa julkishallinnossa ammattilaisilla on kirjaamiskäytännön vuoksi keskeinen rooli tiedon organisoinnissa. Sen sijaan käyttäjänäkökulma on jäänyt vähälle huomiolle. Tiedonhakua haittaa, jos käyttäjät eivät tunne päätearkistossa hallintohistoriaa tai jos luokitusjärjestelmä luodaan jälkikäteen, kuten keskiaikaisilla dokumenteilla.¹⁷⁴

Mitä merkitystä löydettävyydellä sitten on, paitsi että se on lähtökohtainen oletamus jo arkistojen käytettävyyden kannalta? On mahdollista, että löydettävyys käytännössä muokkaa tutkimusta. Helposti löydettävät asiakirjat ovat todennäköisesti yleisimmin käytettyjä. Minkä tyyppinen materiaali on päätynyt julkisiin arkistoihin ja minkälainen on jäänyt yksityisomistukseen ja arkistojen ulkopuolelle? Onko arkistoissa aikoinaan FMU:n ulkopuolelle jääneitä asiakirjoja paljonkin ja yritetäänkö niitä etsiä? Arkistoluetteloissa saattaa olla virheitä tai niiden rajallinen

¹⁷² Lybeck 2006, 188.

¹⁷³ Blouin & Rosenberg 2011; Kivistö 2018, 220, 230.

¹⁷⁴ Cook (1997) 2014, 30–35; Henttonen 2015, 212, 220.

informaatio ei ainakaan edistä löytymistä. On mahdollista, että tämä jopa muokkaa tutkijoiden käsitystä olemassa olevista lähteistä.

Löydettävyyden ongelmien tiedostaminen on jo tärkeä askel. Lähteiden käyttäjien eli tutkijoiden tulisi tiedostaa, että arkistoluettelo, lähdejulkaisu ja tietokanta ovat syntyneet jonkun tai joidenkin tekemänä ja useiden valintojen kautta. Arkistojen valtaa, lähdejulkaisutyön ja digitoinnin periaatteita on syytä pohtia avoimemmin myös historian tutkijoiden piirissä. FMU ja DF-tietokanta päättyvät keinotekoiseen vuoteen 1530, johon asti lähdejulkaisuun on pyritty kartoittamaan kaikki myöhempää Suomen aluetta koskevat asiakirjat. Sen jälkeen asiakirjojen saavutettavuus vaikeutuu huomattavasti. Usein Suomen keskiaikaan kohdistunut tutkimus on rajattu ajallisesti lähdejulkaisun vuosien perusteella.

Pelkkä asiakirjojen julkaiseminen ja digitoitukseen eivät yksin riitä. Asiakirjojen metatiedot eli tiedot asiakirjoista ovat tärkeässä asemassa. Esimerkiksi asiakirjan sijaintiarkisto ja aikaisemmat sijaintipaikat auttavat hahmottamaan sen historiaa ja provenienssia. Tiedot on tarkistettava, sillä niiden lisääminen aikaisemman lähdejulkaisun tai tietokannan pohjalta johtaa virheiden kopioitumiseen. Tietokantaan olisi mahdollista kuvata kaikki aikaisemmat lähdejulkaisut, ja myöhemmät kopiot sekä alkuperäisen tuhoutumistiedot, mikäli sellaisia on. Tietokanta mahdollistaisi myös viittauksia tutkimuskirjallisuuteen. Näin on jo mm. SDHK:ssa.

Tekniikka mahdollistaa myös keskustelun ja kommentoinnit. On toivottavaa, että tutkijat otetaan mukaan tietokantojen kehittämiseen. Tämä on kirjattu myös DF:n tavoitteeksi. Resursseja pitää varata myös tietokannan ylläpitoon ja päivittämiseen sekä virheiden korjaamiseen. Tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että tietokantahanke on rahoituksen loppumisen myötä pysähtymässä. Hankkeella ei ole enää kevään 2018 jälkeen ollut työntekijää, vaan sitä päivittää toimituskunta. Siihen tulisi kohdentaa konkreettisia resursseja. Kansalliset tietokannat tarjoavat mahdollisuudet keskinäisiin viittauksiin ja kansainvälisiin yhteistyöverkostoihin myös tietokantojen suhteen.

5. Keskiaikaisten asiakirjojen paikantamisen haasteet ja löydettävyyden merkitys

Työn keskeinen ajatus on ollut selvittää, miksi FMU:ssa mukana olleita keskiaikaisia asiakirjoja on paikantamatta. Yhteenvetona voisi todeta, että pitkälti syynä on sadan vuoden takainen lähdesarja FMU ja DF-tietokannan pohjautuminen siihen ja sen julkaisemisen aikaisiin sijaintitietoihin. Riittämättömät kokoelmatiedot, jotka ovat usein peräisin vanhemmasta lähdejulkaisusta, eivät johdata etsijää oikeaan paikkaan. Lisäksi arkistojen asiakirjamäärät ovat kasvaneet

räjähdysmäisesti 1900-luvun aikana. Yksi keskeinen syy löytymättömyydelle on asiakirjojen sijaintipaikan muuttuminen Hausenin ajoista: yksityisarkistoja on siirretty julkisiin arkistoihin ja myös arkistosta toiseen, esimerkiksi maakunta-arkistoja perustettaessa. Siirtoja ei ole välttämättä dokumentoitu hyvin ja niitä on vaikea kartoittaa. Keräilijöiden toiminta on vaikuttanut asiakirjojen liikkumiseen alkuperäisestä kontekstistaan. Keräilijöiden kokoelmia on päätynyt myös julkisiin arkistoihin.

DF-hankkeessa tehtävä paikannustyö on tärkeää ja sille soisi löytyvän myös resursseja. Tutkimus osoitti myös ulkomaisissa tietokannoissa ja arkistoissa olevan samanlaisia vanhempiin lähdejulkaisuihin ja yksityisarkistojen kokoelmiin liittyviä ongelmia. Tästä toivoisikin nousevan kansainvälistä keskustelua, johon suomalaistutkijoilla olisi DF-hankkeen pohjalta annettavaa. Yksityisarkistoissa ja -kokoelmissa ja erilaisissa julkisissa arkistoissa olevien keskiaikaisten asiakirjojen saavuttaminen kattavammin tulisi jatkossa olla tavoitteena. Asiakirjoja ei tarvitse välttämättä koota samaan fyysiseen paikkaan. Tekniikka mahdollistaa asiakirjojen kokoamisen yhteen palveluun, mahdollistaa niiden kuvaamisen ja metatietojen liittämisen niihin eli kootusti selvittää mitä asiakirjasta tiedetään ja missä sitä säilytetään. DF-tietokantaan voisi lisätä kaikki ne tunnetut keskiaikaiset asiakirjat, joita ei vielä ole siellä. Paljon on tehtykin, mm. liitetty Vatikaanin arkistossa ja Viron arkistoissa olevia asiakirjoja. DF-tietokantaa on jo alettu kasvattaa Hausenin keräämistyön ulkopuolelle jääneillä asiakirjoilla.

Tietokantojen olemassaolo antaa ymmärtää, että ne käsittävät kaiken arkistossa olevan aineiston. Tieto tietokannan ulkopuolisista aineistoista olisi tärkeä tieto. Vanhojen Kansallisarkiston asiakirjasarjojen paperiluetteloiden siirtäminen tietokantoihin tai niiden uudelleenluettelointi olisi tarpeen. Ei kuitenkaan ole varsinaista syytä siihen, miksei esimerkiksi Biographica ja Topographica -kokoelmia liitettäisi Vakka-tietokantaan, ellei syyksi esitetä resurssipulaa. Oma kysymyksensä on myöhemmissä asiakirjoissa olevat kopiot keskiaikaisista asiakirjoista ja niiden löytäminen ja digitoiminen.

Löydettävyyys ei ole vain keskiaikaisten asiakirjojen ongelma: 1500- ja 1600- ja 1700-luvun asiakirjoja on paljon yksityisarkistoissa ja eri viranomaisten (kuntien, seurakuntien) arkistoissa. Tietopalvelu olisi tervetullutta. Tässä apu voisi löytyä Finna-palvelusta. Kehittämistarve suomalaisten muistiorganisaatioiden välisessä yhteistyössä on myös suuri.

Arkistoissa tehtävä luettelointityö tai sen tekemättä jättäminen on vallankäyttöä, vaikkakin todennäköisesti tiedostamatonta sellaista: tietokannat ja digitointi vaikuttavat siihen, mikä asiakirja löydetään ja mihin asiakirjoihin tutkimus perustuu. Luonnollisesti arkistoissa tehtävään työhön taas vaikuttavat sen käytössä olevat resurssit. Todellinen vallankäyttö ehkä sittenkin asettuu arkistojen osakseen saaman arvostuksen piiriin ja valtiontalouteen.

Lähteet ja liitteet

Alkuperäislähteet

Julkaisematon alkuperäisaineisto

KA, Kansallisarkisto

Turun maakunta-arkiston arkisto I, Bb Arkistojen kartuntaan ja poistoihin liittyvät luettelot 1932–1979.

Turun toimipisteen Biographica ja Topographica –kokoelmien luettelot.

Lähdejulkaisut

Akiander, Matth.: Utdrag ur ryska Annaler, Helsingfors 1849.

Auctoritate Papae. The Church Province of Uppsala and the Apostolic Penitentiary 1410—1526, Sara Riksberg ed., intr. by Kirsi Salonen, National Archives of Sweden, Stockholm 2008.

(BFH) Bidrag till Finlands historia I–V, Utg. Av Reinhold Hausen, 1881–1883, 1894–1898, 1904, 1912, 1917.

(DS) Diplomatarium Suecanum, I–XI, 1829–(2014).

(FMS) Finlands medeltidssigill i afbild utgifna af Finlands Statsarkiv genom Reinhold Hausen, Helsingfors 1900.

(FMU) Finlands medeltidsurkunder I–VIII, Utg. av Reinhold Hausen 1910, 1915, 1921, 1924, 1928, 1930, 1933 ja 1935.

(Hamb UB) Hamburgisches Urkundenbuch: 1, Johann Martin Lappenberg, Hamburg 1907.

Handlingar till upplysning af Finlands häfder utgifne af A. I. Arwidsson. I–V. Stockholm, Nordstedt & Söner, 1846–1858.

Hanse, Downing Street und Deutschlands Lebensraum, Berlin 1940.

(HUB) Hansisches urkundenbuch, 10 osaa, 1876–1916. Saatavana myös verkosta: <http://www.hansischergeschichtsverein.de/hanseub.htm>

Koskenniemi, Heikki, Matinolli, Eero & Nyman, Martti: Johdanto. Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia V, Edidit Porthan-seura, Turku 1974.

(LECUB) Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten, Bunge, Friedrich Georg von, Hermann Hildebrand, Philipp Schwartz & Leonid Arbusow, Reval, Riga 1853–1914.

Lindembrogius, E: Scriptorum Rerum Germanicarum Septentrionalium vicinorumque Populorum, ed. J.A. Fabricius, Hamburg 1706.

Mellenius, Sven: Om sjöstaden Raumo, Åbo 1770. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:fv-11476>)

Neovius Ad.: Ur Finlands historia. Publikationer ur de Alopaeiska pappren I, Helsingfors 1890–1891.

(REA) Registrum Ecclesiae Aboensis eller Åbo Domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis. I tryck utgifven af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen, Helsingfors 1890.

(SD) Svenskt diplomatarium från och med år 1401. I–IV, ed. C, Silfverstolpe & K. H. Karlsson, Stockholm 1875–1904.

Shirren: Verzeichnis livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken, 1861. Saatavana myös verkossa: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.l0053300810;view=1up;seq=32>

Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar. Stockholm 1877–1917.

Tutkimuskirjallisuus

Blouin, Francis X. jr. & Rosenberg, William G.: *Processing the Past. Contesting Authority in History and the Archives*. Oxford university Press, 2011.

Bregenhøj, Carsten: ”Oskar Ranckens arkiv – med fokus på brevsamlingarna.” Carsten Bregenhøj (red.), *Oskar Rancken. Pedagog och samlare, folklivsvetare och historiker*. SLS, Helsingfors 2001, 127–140.

Cederberg, A. R: ”Tuhoutuneita keskiaikaisia asiakirjoja”. *Historiallinen Aikakauskirja* 1939, 83–86.

Cook, Terry: Menneisyys on johdanto: arkistoajattelu vuodesta 1898 ja sen uusi paradigma. (What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift, *Archivaria* 43, 1997, 17–63. Suom. Pekka Henttonen), Tampereen yliopisto 2014, 1–35.

Danell, G: Nils Reinhold Brocman, Svenskt biografiskt lexicon. Saatavana verkossa: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16980>, katsottu 12.4.2017.

Encyclopedia of Archival Science, edited by Luciana Duranti, Patricia C. Franks, Rowman & Littlefield, Lanham 2015.

Eskola, Seppo & Leinonen, Lauri: Suomen keskiajan asiakirjalähteistä uusi verkkopalvelu, *HAik* 3/2016.

Göransson, Ulf: Johan Henrik Schröder, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6404>, Svenskt biografiskt lexikon,

Hakala, Petra: Nytt liv i gamla herrgårdssamlingar, *Historiskt tidskrift för Finland*, (98) 2013, 326-327.

Hausen, Reinhold: Kuustö slott. Helsingfors 1883.

Heinonen, Jouko & Lahti Markku: Museologian perusteet, Suomen museoliiton julkaisuja 57, (1988) 2009.

Henttonen, Pekka: *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, Avain 2015.

Huldén, Lena: Edvard Grönblad som urkundsutgivare. Musarum minister. Studia in honorem Kari Tarkiainen, 1998, 131-139.

Huldén, Lena: ”Reinhold Hausen och källutgåvorna” Elisa Orrman (toim.), *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Kansallisarkisto, Helsinki 2000,

Högman, Volter: Rauman kaupungin historia 1. Vuoteen 1641. Väitöskirja. Rauma 1907.

Järvinen, Markku: Om arkivläggningsmetoder och arkivens struktur i Finland. Primär arkivbildning och sekundära ordningsarbeten. *Nordiske arkivstudier tilegnet landsarkivar dr. Phil. Harald Jørgensen den 3. januar 1977*, København 1977.

Kerkkonen, Martti: *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*. Valtionarkisto, Helsinki 1988.

Kivistö, Terhi: Kadonneiden keskiaikaisten asiakirjojen jäljillä. Asiakirjojen löydettävyys ja paikantamisen ongelmat, *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*, toimittaneet Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää, Sigillum, Turku 2018, 220–233.

Kostet, Juhani: Kokoelmien muodostuminen. *Museologia tänään*, Suomen museoliitto 2007, 136–162.

Kostet, Juhani: Suomalaisten museoiden kokoelmat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. *Suomen museohistoria*, toimittaneet Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen, SKS 2010, 266–284.

Litzen, Veikko: ”Arkistonhoitaja vuosisatojen vaihtuessa” Elisa Orrman (toim.), *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Kansallisarkisto, Helsinki 2000.

Lybeck, Jari et al: Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja, Arkistolaitoksen toimituksia 2, Helsinki 2006.

Lybeck, Jari: Arkistolaitoksen suuri linja Hausenista nykypäivään. Päivi Happonen (toim.), *Kleion pauloissa*, SKS 2014, 303–311.

Lybeck, Jari: Reinhold Hausen. Valtionarkiston johtaja. Turku 2016.

Mustelin, Olof: *Studier i finländsk historieforskning 1809–1865*, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1957.

Neovius, Ad.: Historiallinen esitys Hiiden ja Roution tiloista Lohjan pitäjässä, Lisiä Lohjan pitäjänkertomukseen XIX, Helsinki 1910.

Nuorteva, Jussi & Happonen, Päivi: *Suomen arkistolaitos 200 vuotta, Arkivverket i Finland 200 år*, Kansallisarkisto, Helsinki 2016.

Nyberg, Folke: Borgå Gymnasiumin kirjaston kirja-aarteita. Bokskatter i Borgå gymnasiums biblioten. Näyttely 29.4. –31.5.1988 Utställning, Borgå 1988.

Nyberg, Folke: Borgå Gymnasium. Från Viborg till Borgå – 350 år skolhistoria 1641–1991. Borgå 1991.

Nyberg, Folke: Borgå Gymnasii Bibliotek – möten med böcker och människor. Borgå Gymnasiums Bibliotek, Borgå 2002.

Orrman, Eljas: Iakttagelser om proveniensprincipens introducering och dess tidiga tillämpning i Finland. *Kuusan mäki. Ystäväkirja Jussi Kuusanmäelle*. Helsinki 2000, s. 140–151.

Palmén, E. G.: ”Laguksen asiakirjakokoelma.” *Historiallinen Aikakauskirja* 1910, 43–49.

Pirinen, Kauko: Suomen keskiaikaiset arkistot. *Historiallinen arkisto* 52, SHS, Helsinki 1947, 47–110.

Rancken, J. Oskar I.: Sastamala. Tyrvään seudun Museo- ja Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja XXXIII. Lyhennetty suomennos on Väinö Selanderin laatima. Sine loco, 1963 (Alkuperäinen teos: Rancken, J. Oskar I.: Sastamala. H.G.Porthans jemte efterföljares misstag derom; med ledning af C. H. Asp, 1888.).

Rein, Gabriel: Historiska anteckningar om Laxpojo gård jemte dertill hörande lägenheter i Lojo. Bidrag till Lojo sockenbeskrifning XV - Lisiä Lohjan pitäjänkertomukseen XV, Helsingfors 1907.

Saarenpää, Taina: ”Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon. Henrik Gabriel Porthan ja Turun tuomiokirkon Mustan kirjan asiakirjojen julkaiseminen” Ennen ja nyt -verkkolehti 11/2014. <http://www.ennenjanyt.net/2014/11/keskiajan-pimeydesta-valistuksen-valoon-henrik-gabriel-porthan-ja-turun-tuomiokirkon-mustan-kirjan-asiakirjojen-julkaiseminen-2/>

Sassali-Tanila, Anna: *Asiakirja museo-objektina: museoarkistot, asiakirjojen kontekstit sekä arkistojen ja museoiden työnjako*, Pro gradu –työ, Turun yliopisto, Suomen historia, 2017.

Saxer, Daniela: “Monumental Undertakings: Source Publications for the Nation”, *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*, Edited by Ilaria Porciani & Jo Tollebeek, Hampshire, 2012.

Schellenberg, T. R: *Modern archives: principles and techniques*, The University of Chicago Press, 1957.

Talvio, Tuukka: ”C. G. Tamelander ja hänen kokoelmansa: keräilystä Suomessa 1800-luvulla”. *Numismaattinen aikakauslehti* 5/1994:1, 15–19.

Tandefelt, Henrika (red): Sarvlax. Herrgårdshistoria under 600 år. SLS, Helsingfors 2010.

Tarkiainen, Kari: ”Mikä mies Reinhold Hausen oli?” Elisa Orrman (toim.), *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Kansallisarkisto, Helsinki 2000, 7–12.

Liite 1: DF-hankkeen luettelo paikantamatta olleista asiakirjoista 2017.

DF-number	Quote
123	Hamburg, statsarkiv, perg.
154	Hamburg, statsarkiv, perg.
182	Visby minoriterbröders kronologi.
222	Originalet på pergament förvarades i Åbo universitetsbibliotek, men gick förlorat vid stadens brand 1827.
300	Bremen, statsarkiv
480	Avskrift på pergament i "Das rothe Buch" i estländska riddarhusets arkiv i Reval.
488	Reval, estländska riddarhusarkivet, perg.
672	Stralsund, stadsarkiv.
794	Bremen, statsarkiv.
1110	Dresden, hovbiblioteket, papperhandskrift från 1390.
1368	British Museum, Cod. Harley. 612, "De miraculis S. Nicolai".
1413	Borgå lycei bibliotek, perg.
1439	Postawy, Tiesenhausenska familjearkivet, perg.
1554	Samtida avskrift, som varit bilagd ordensmästarens brev till Reval av den 17 febr. 1419 (se n:o 1556).
1580	Moskva, ryska utr. ministr. arkiv, perg.
1612	Dortmund, stadsarkivet, papp.
1677	Köln, stadsarkiv.
1822	S:t Petersburg, kejserl. biblioteket, perg.
2151	Orig. på pergament, i norska riksarkivet.
2198	Urkunden är intagen uti ett av Nils Bjelke och Nils Andersson den 14 aug. 1609 utgivet råbrev, vilket uti original på pergament finns i Boe gårds arkiv.
2276	Original på pergament i Jönköpings stadsarkiv
2464	Original på pergament i Stralsunds stadsarkiv.
2467	Göran Boijes en dom av 1608, som finns i en rågångshandling av 1777 rörande Laxpojo gård. Utgivaren meddelad av pastor A. Neovius.
2557	Original på pergament i Raumo stadsarkiv
2666	Original på pergament i arkivet på Krapperup gods i Sverige.
2675	Original på pergament, i arkivet på Krapperup gård i Sverige
2687	Urkunden ingår i en av Erik Fleming den 28 februari 1534 utställd vidimation, som finns på Hitis rusthåll i Lojo och är utgivaren meddelad av framl. kyrkoh. A. Neovius.
2729	Original på pergament, i stadsarkivet i Zierikzee.
2732	Original på pergament, i stadsarkivet i Ziederzee.
2786	Originalet på pergament fanns omkring år 1770 på Vias gård i Tövsala socken.
2887	En tredje avskrift slutligen, synbarligen från 1700-talet, ingår i ett på Boe gård i Borgå socken befintligt häfte med påskrift "Öster Swarttåa byss råskillnader angående".
3088	Avskrift i kungl. biblioteket i Berlin.
3165	Original på papper, på Vias gård i Tövsala.
3171	Original på pergament i Estländska kameralhovets arkiv.

3192	... uti ett hovrättsassessor Lars Bertilssons den 31 aug. 1629 utgifna synebrev angående rån mellan bemälda prästgård samt Hauhiala- och Oiasboar, vilket synebrev ingår i en vidimerad kopia av 1662, befintl. i Sarvlax gårds arkiv.
3221	Original på pergament i Bergianska brevsamlingen VI, sid. 223, i svenska vetenskapsakademins arkiv & År 1749 fanns originalet hos en bonde i Karstu by i Lojo
3231	Från en kopia, något skadad, från 1500-talet i arkivet på Åminne i Halikko socken.
3395	Yngre avskrift på papper på Boe gård i Borgå socken.
3548	Avskrift ur Hans Perssons dombok, bestyrkt på Kankas gård 1647 av pastor i Masku Henrik Hoffman och en Arvid Bengtsson, på Sairiala gård i Tuulois socken.
3586	Original på pergament i Amsterdams arkiv.
3780	Original på pergament i Amsterdams stadsarkiv.
3812	”Minuten 1460–1480”, fol. 14, i staden Kampens arkiv
4014	Tvåne gånger vidimerad avskrift på Arrajoki rusthåll i Nastola socken.
4151	Original på pergament uti stadsarkivet i Amsterdam.
4212	En femte avskrift, från senare hälften av 1500-talet, ... finns intagen i en papperskodex av konung Kristoffers landslag i biblioteket i Wolfenbüttel (Helmstädtiska saml. n:o 770)
4271	Från en på Jokkis gård i Tammela socken befintlig, år 1674 tagen kopia
4644	Förekom uti ett missale, som intill år 1804 fanns i Hvittis kyrka. Anteckningen finns numera bevarad endast i avskrift, ingående i kyrkoh. Idmans till domkapitlet år 1750 avgivna berättelse om Hvittis kyrkas antikviteter (ms i Åbo domkapitels arkiv).
4673	Original uti Lüneburgs stadsarkiv
4697	Original i Lüneburgs stadsarkiv
5104	Ur recessakten (Lübsk avskr.) 141 i Stralsunds stadsarkiv.
5190	avskrift i Bremens stadsarkiv
5246	Ur recessprotokollet i särskilda hansastäders arkiv.
5313	Original på papper på Hitis gård i Lojo socken.
5432	Avskrift på Ajostaipale by i Ruovesi socken, enl. uppgift av K. A. Bomansson.
5435	Original på papper på Hitis rusthåll i Lojo; här meddelat enligt en av kyrkoh. A. Neovius gjord avskrift. Brevets avslutning saknas.
5440	Original på pergament i Åbo stads hist. museum, dit förärat av ägaren till Ylipenttilä gård uti Lauttakylä i Hvittis socken.
5652	Samtida rysk översättning i utrikeskommissariatets arkiv i Moskva. [VENÄJÄÄ], tom V (Moskva 1894).
5709	Enligt storskiftes handling av 1773 bland Karnais–Koivula handlingar i Lojo, enligt meddelande av pastor A. Neovius.
5781	Ur ett ägodelningsrätts- protokoll av 1777 på Laxpojo gård i Lojo; meddelat av kyrkoherden A. Neovius.
5826	Från en kopia på Jokkis gård i Tammela socken.
5902	Original (?) på papper på Hitis gård i Lojo
6024	Ur en gammal köpmansräkning i Visby domkapitels arkiv.
6399	Original på papper i Strängnäs domkyrkoarkiv
6403	Samtida avskrift på papper på Johannisberg i Tusby socken.
6409	Ur ett originalbrev på pergament, förededt vid en ägodelningsrätts i Lojo sammanträde 1778, (meddelat av kyrkoh. A. Neovius).

6440	Original på pergament i Hvittis socken, här avtryckt efter en av K. A. Bomansson, genom förmedling av pastor J. A. Lindström i Vambula, tagen avskrift.
6484	Original, defekt, på Jockis gård i Tammela socken.
6545	orig. i hovrättsrådet C. H. Asps samling i Vasa.
6546	Gammal avskrift fr. 1500-talet på papper uti arkivet på Åminne i Halikko.

Liite 2: Paikantamatta olleet asiakirjat Hausenin tiedonannon (FMU) perusteella sijaintimaan ja arkiston omistussuhteen (yksityisomistus/julkinen arkisto) mukaan määriteltyinä.

FMU/DF-nro	Arkiston sijaintipaikka Hausenin mukaan (nykyinen valtio)	Kotimaa (K) / Ulkomaa (U)	Yksityisomistus (Y)/julkinen (J) arkisto/museo/kirjasto
123	Saksa	U	J
154	Saksa	U	J
182	Ruotsi	U	J
222	Suomi	K	J
300	Saksa	U	J
480	Viro	U	J
488	Viro	U	J
672	Saksa	U	J
794	Saksa	U	J
1110	Saksa	U	J
1368	Britannia	U	J
1413	Suomi	K	J
1439	Valko-Venäjä	U	Y
1554	Viro	U	J
1580	Venäjä	U	J
1612	Saksa	U	J
1677	Saksa	U	J
1822	Venäjä	U	J
2151	Norja	U	J
2198	Suomi	K	Y
2276	Ruotsi	U	J
2464	Saksa	U	J
2467	Suomi	K	Y
2557	Suomi	K	J
2666	Ruotsi	U	Y
2675	Ruotsi	U	Y
2687	Suomi	K	Y
2729	Alankomaat	U	J
2732	Alankomaat	U	J
2786	Suomi	K	Y
2887	Suomi	K	Y
3088	Saksa	U	J
3165	Suomi	K	Y
3171	Viro	U	J
3192	Suomi	K	Y
3221	Ruotsi	U	J
3231	Suomi	K	Y
3395	Suomi	K	Y
3548	Suomi	K	Y

3586	Alankomaat	U	J
3780	Alankomaat	U	J
3812	Alankomaat	U	J
4014	Suomi	K	Y
4151	Alankomaat	U	J
4212	Saksa	U	J
4271	Suomi	K	Y
4644	Suomi	K	J
4673	Saksa	U	J
4697	Saksa	U	J
5104	Saksa	U	J
5190	Saksa	U	J
5246	”hansakaupungit”	U	J
5313	Suomi	K	Y
5432	Suomi	K	Y
5435	Suomi	K	Y
5440	Suomi	K	J
5652	Venäjä	U	J
5709	Suomi	K	Y
5781	Suomi	K	Y
5826	Suomi	K	Y
5902	Suomi	K	Y
6024	Ruotsi	U	J
6399	Ruotsi	U	J
6403	Suomi	K	Y
6409	Suomi	K	Y
6440	Suomi	K	J
6484	Suomi	K	Y
6545	Suomi	K	Y
6546	Suomi	K	Y